

Самостійна робота

спеціальність «Початкова освіта»

II курс

Івано-Франківськ, 2019

УДК 81 34:811.161.2

ББК 81.2 Ук – я 73

Т 48

Посібник рекомендовано до друку вченою радою педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Протокол № 2 від 24 вересня 2019 р.

Рецензенти:

Т.М.Котик - доктор педагогічних наук, професор кафедри методики і технології початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

О.В.Гузар – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри філологічних дисциплін початкової освіти Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка.

Посібник є компонентом методичного забезпечення дисципліни «Сучасна українська мова з практикумом» для студентів спеціальності «Початкова освіта» університетів та інститутів. У ньому відповідно до робочої програми навчальної дисципліни подано змістове наповнення самостійної роботи до лекційних і практичних занять з сучасної української мови з практикумом для студентів, які претендують на здобуття освітнього рівня «Бакалавр». У посібнику подано перелік питань, які розглядаються під час лекційних та практичних занять, визначено мету та ключові слова, які фігурують на кожному занятті, список основної та додаткової літератури. До кожного практичного заняття вміщено запитання для самоперевірки, які сприятимуть закріпленню вивченого матеріалу. Кожне заняття містить чітко окреслений зміст та методичні рекомендації щодо виконання самостійної роботи, яка спрямована на поглиблення і систематизацію знань з дисципліни. У посібнику вміщені тести, що відображають навчальний матеріал, який опрацьовується на лекційних та практичних заняттях.

Для студентів педагогічних факультетів вищих навчальних закладів освіти.

Тема Словотвір

Мета: дати характеристику словотвору як розділу мовознавства, розглянути морфеміку та охарактеризувати типи кореневих та афіксальних морфем та основи слова; розглянути способи творення слів в українській мові.

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: що є предметом вивчення словотвору та морфеміки, всі структурні частини слова та способи словотвору.

Самостійна робота студентів: з'ясувати питання про функції та типи афіксальних морфем.. Опрацювати питання про неморфологічні способи творення слів за енциклопедією “Українська мова”.

Ключові слова: словотвір, морфеміка, корінь, префікс, суфікс, інтерфікс, флексія, морфемі з вільним і зв'язаним значенням, опрощення, перерозклад, нульова морфема, матеріально виражена морфема, твірна основа, основа слова, способи творення слів.

План

- 1.Словотвір як розділ мовознавства.
- 2.Морфема. Варіанти морфем (морфи). Основні типи морфем.
- 3.Кореневі й афіксальні морфемі.
- 4.Морфемі з вільним та зв'язаним значенням. Матеріально виражені і нульові морфемі.
- 5.Зміни в морфологічній будові слова: опрощення, перерозклад.
- 6.Словотворчі засоби української мови (суфікси, префікси, інтерфікси, постфікси, афіксоїди).
- 7.Поняття про похідну й непохідну основи. Твірна основа слова.
- 8.Способи словотворення в українській мові: морфологічні: афіксація /суфіксація, префіксація, суфіксально-префіксальний спосіб/, безафіксний спосіб, основоскладання, абрєвіація;
- 9.Неморфологічні способи творення слів: лексико-

семантичний, лексико-граматичний, лексико-синтаксичний способи.

10. Слово як об'єкт морфемного та словотворчого аналізу. Завдання та принципи морфемного та словотворчого аналізу слова.

Тезаурус

Морфема – мінімальна структурна одиниця слова, яка є носієм лексичного чи граматичного значення.

Морфеміка як розділ мовознавства досліджує морфемну будову слова, варіанти морфем та особливості їх сполучуваності (від гр. *morphē* – форма).

Морф – це конкретний вияв морфем у слові, це варіант морфем.

Кореневі морфемі становлять стрижень слова. Коренева морфема – це корінь слова.

Корінь слова – це спільна для всіх споріднених слів морфема, яка є носієм лексичного значення слова.

Кореневі морфемі з вільним значенням – це корені слів, які в словах виступають як ізольовано, окремо, без інших морфем, так і в поєднанні з іншими морфемами.

Кореневі морфемі із зв'язаним значенням – це морфемі, які не можуть уживатися без інших морфем, виступати ізольовано.

Афіксальні морфемі становлять значну групу морфем української мови. Сюди належать префікси, суфікси, флексії, постфікси.

Префікс (з лат. *praefixum* – прикріплений спереду) – це морфема, що стоїть перед коренем і має формотворче або словотворче значення.

Суфікс (з лат. *suffixum* – підставлений) – це афіксальна морфема, що стоїть після кореня і служить для творення нових слів або граматичних форм слова.

Флексія (з лат. *flexio* - згинання, перехід, закінчення) – це морфема, яка служить для вираження граматичного значення слова.

Матеріально виражена флексія має мовне (звукове) вираження у слові.

Нульова флексія - це закінчення, що не має мовного вираження.

Постфікс (з лат. *post* – після і *fixum* - прикріплений) – це афіксальна морфема, що приєднується до цілого слова.

Інтерфікс (з лат. *Inter* +*fixum* – прикріплений між) – це сполучний елемент, що служить для зв'язку структурних частин складних слів.

Основа слова – це незмінна частина слова, яка виражає лексичне значення слова.

Непохідна основа – це основа, до якої входить тільки корінь слова.

Похідна основа – це основа слова, яка має в своєму складі, крім кореня, афікси .

Твірна основа – це основа, від якої твориться слово.

Перерозклад – це переміщення межі між морфемами слова.

Опрощення полягає в тому, що у слові морфемні зрощуються, внаслідок чого морфемна структура слова стає простішою.

Словотвір – це розділ мовознавства, що вивчає засоби і способи творення слів у мові. Інша назва – дериватологія (з лат. *Derivation* від *derivo* –відводжу, утворюю).

Словотвірна структура слова - це твірна (мотиваційна) основа та словотвірний засіб, за допомогою якого дане слово твориться.

Словотвірний тип - це схема побудови, творення слів певної частини мови. Слова, що належать до одного й того ж словотвірного типу, мають три спільні ознаки:

1) належність твірної основи до однієї і тієї ж частини мови;

2) наявність одного й того самого словотвірного засобу, скажімо, суфікса чи префікса, за допомогою якого твориться слово;

3)спільне словотвірне значення, Тобто, наявність

спільності у лексичному значенні слів однієї частини мови.

Префіксальний спосіб творення слів полягає в додаванні префікса до твірної основи.

Суфіксальний спосіб творення слів полягає в додаванні до твірної основи суфікса

Суфіксально-префіксальний спосіб полягає в одночасному додаванні до твірної основи суфікса і префікса.

Постфіксальний спосіб полягає у приєднанні до цілого слова постфікса.

Безафіксний спосіб словотворення - творення слів шляхом відкидання від твірної основи афіксів (здебільшого суфіксів).

Основоскладання як спосіб творення складних слів полягає у поєднанні основ кількох (переважно двох) слів

Абревіація (італ.*abbreviatura*, з лат.*brevis* - короткий) полягає у поєднанні початкових звуків, назв початкових літер чи початкових частин слів в одне складне слово (іменник).

Лексико-синтаксичний спосіб творення полягає в тому, що нові слова творяться в результаті злиття (зрощення) в одне слово двох або більше самостійних слів.

Лексико-семантичний спосіб творення - це використання існуючих у мові слів для означення нових предметів чи понять.

Морфолого-синтаксичний - це виникнення нових слів внаслідок переходу їх з однієї частини мови в іншу.

Субстантивіація – це явище переходу інших частин мови в іменники.

Прономіналізація – це перехід інших частин мови у займенники.

Література

1. Горпинич В.О. Українська словотвірна дериватологія. Дніпропетр., 1998. 186 с.
2. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я. Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. – Л.: Вища школа, 1997. С.254 – 320.

3. Дудик П.С., Литовченко В.М. Сучасна українська мова. Завдання і вправи. К.: Академія, 2007. С. 58 – 68.
4. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Частина І. К.: ВШ, 1972. – С. 189 – 200.
5. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. К.1998. 162 с.
6. Морфемна структура слова / Відп. ред. М.М.Пещак. К.: Наук. Думка, 1979. 335 с.
7. Словотвір сучасної української літературної мови. К.:Наук. Думка, 1979.
8. Сучасна українська мова / За ред. О.Д.Пономарева. - К.: Либідь, 1997. С.103 - 111.
9. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. С.342 – 345, 570 - 578.
10. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. К.: Літера, 2000. С.190 - 231.
11. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С. 324 – 366.
12. Ющук І.П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С.273 - 290.
13. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. К.: КНЕУ, 2005. С. 109 – 126.
14. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf>

Лекція 2

Тема Граматика. Морфологія

Мета: дати характеристику граматики як розділу мовознавства, опрацювати питання про граматичне значення слова, основні поняття граматики, засоби і способи вираження граматичних значень слів.

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: значення основних граматичних понять, мати поняття про граматичне значення слова, його способи та засоби

вираження, принципи традиційної класифікації частин мови, основні явища переходу однієї частини мови в іншу.

Самостійна робота студентів: з'ясувати питання про взаємозв'язки понять граматична форма та граматична категорія, про перехід одних частин мови в інші і підготувати відповідне повідомлення.

Ключові слова: граматика, граматичне значення слова, граматична форма, граматична категорія, спосіб вираження граматичного значення, засіб вираження граматичного значення; морфологія, частина мови.

План

1. Граматика як розділ мовознавства. Морфологія та синтаксис як розділи граматики.

2. Основні граматичні поняття: граматичне значення, граматична форма, граматична категорія.

3. Граматичне значення слова у його відношенні до лексичного значення. Способи вираження граматичних значень слів.

5. Засоби вираження граматичних значень слів.

6. Частини мови та принципи їх виділення в українській мові.

7. Повнозначні (самостійні) та неповнозначні (службові) частини мови. Вигуки як окремий розряд слів.

8. Перехід слів з однієї частини мови в іншу.

Тезаурус

Граматика - це розділ мовознавства, що вивчає слова у їх зв'язках з іншими словами, закономірності й закони побудови слів, їх поєднання у словосполучення та речення.

Лексичне значення - це значення, що передає реальний зміст слова, тобто співвідносність звукового складу з тим уявленням, поняттям, яке закріплене за ним суспільною практикою носіїв мови.

Граматичне значення - це додаткове значення слова, що становить мовний зміст його як граматичної одиниці і виражає вияв названого словом факту через зв'язки з іншими словами.

Граматична форма слова - це мовні засоби вираження граматичних значень слів.

Граматична форма становить собою сукупність граматичних значень. Граматичні значення слова у єдності становлять граматичну форму. Сукупність граматичних форм входять в ту чи іншу **граматичну категорію**.

Синтетичний спосіб (від гр. *synthesis* - з'єднання) полягає в тому, що граматичні значення слова виражаються засобами, що знаходяться в межах одного й того самого слова.

Аналітичний спосіб (від гр. *analysis* - роз'єднання) полягає в тому, що граматичне значення слова передається засобами, які перебувають за межами даного слова, тобто за участю допоміжних слів.

Граматичні значення слів виражаються такими мовними **засобами**:

1. **Флексія**. Закінчення слів в українській мові можуть служити засобом для вираження різних граматичних значень.

2. **Афікси** (префікси та суфікси). В українській мові префікси і суфікси відіграють в основному словотворчу роль - служать засобом творення нових слів. Однак є префікси і суфікси, які виступають засобом вираження граматичного значення слова.

3. **Службові слова** (прийменники, сполучники, зв'язка, частки) виступають виразниками граматичних значень тих слів, до яких приєднуються.

4. **Наголос**. Роль наголосу як засобу вираження граматичних значень досить обмежена, оскільки він є виразником граматичних значень тільки у поєднанні з флексією.

5. **Чергування звуків** у коренях слів (внутрішня флексія) виступає допоміжним засобом вираження граматичних значень.

6. **Суплетивізм** (від *suppletivus* - доповнювальний) полягає в утворенні граматичних форм одного й того ж слова за допомогою різних, неспоріднених основ.

7. **Порядок слів** як засіб вираження граматичних значень не є типовим і в українській мові відіграє допоміжну роль. Він трапляється у випадках, коли слова з різним граматичним значенням вжиті у реченні з однаковими засобами вираження цих значень.

Морфологія (від гр. *morphe* - форма та *logos* - наука, слово, поняття) це розділ граматики, який вивчає будову слів і зміни їх форм.

Частина мови - це лексико-граматичний розряд слів, якому властиві три єдині ознаки: спільність лексичного значення, наявність однакових граматичних категорій, здатність виконувати одні й ті ж синтаксичні функції.

Повнозначні частини мови - це слова, що означають предмети, ознаки, дії, числа. Їм властива наявність як лексичного, так граматичного значень.

Неповнозначні (службові) частини мови - це лексично несамостійні слова, які служать для вираження граматичних відношень, відтінків значень та утворення граматичних форм слів.

Ад'єктивація - перехід інших частин мови (здебільшого дієприкметників) у прикметники.

Вербалізація - перехід інших частин мови у дієслово.

Література

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови : Морфологія. К.: Либідь, 1993. С.6 - 15.
2. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я. Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С.255 –256.,305-320
3. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Частина I. – К.: ВШ, 1972. С.181 — 189, 200-204.

4. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова.: Морфологія. К.: Вища школа, 1993. С.3 - 19.
5. Сучасна українська мова / За ред. О.Д.Пономарева. К.: Либідь, 1997. С.111 - 119.
6. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім.. М.П.Бажана, 2000. С.102 – 105, 108 — 109, 347-348.
7. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Літера, 2000. – С.231 — 244.
8. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С. 367 – 375, 432 – 502.
9. Ющук І.П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С.273 – 275, 293 - 299.
10. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. К.: КНЕУ, 2005. С.127 – 140.

Лекція 3

Тема Іменник.

Лексико-граматичні категорії іменника.

Мета: дати характеристику іменнику як частині мови, розглянути лексико-граматичні категорії іменника.

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: значення та основні граматичні ознаки іменника, лексико-граматичні категорії іменника..

Самостійна робота студентів: з’ясувати питання про збірні та речовинні іменники, підготувати повідомлення про перехід іменників –назв абстрактних предметів у назви конкретних предметів і навпаки.

Ключові слова: іменник, категорія істот – неістот, категорія власних, загальних назв, категорія іменників - назв конкретних об’єктів-абстрактних понять.

План

1.Іменник як частина мови. Значення іменника, його морфологічні ознаки і синтаксична роль.

2. Лексико-граматичні розряди іменників:

власні, загальні назви; іменники – назви істот і неістот; іменники з конкретним та абстрактним значенням; збірні іменники, іменники з речовинним значенням, одиничні іменники.

Тезаурус

Іменник – це повнозначна частина мови, яка має значення предметності, вираженої в категоріях роду, числа та відмінка.

Спільною лексичною особливістю іменників є їх здатність називати предмети, істоти, явища, поняття.

Для всіх слів, що належать до класу іменників, властиві спільні морфологічні особливості: граматичні категорії роду, числа і відмінка.

Синтаксичні особливості іменника полягають у його здатності найчастіше виконувати синтаксичні функції підмета, додатка, обставини.

Лексико-граматичні категорії об'єднують іменники за двома ознаками: за спільністю їх лексичних значень та за спільністю засобів їх формального вияву.

Поділ іменників **на власні і загальні назви** ґрунтується на властивостях іменника називати предмети, що можуть перебувати в ряді однорідних, та позначати індивідуальні назви.

Лексичним показником цієї категорії є вирізнення індивідуальних назв з назв таких об'єктів, що можуть перебувати в ряді однорідних.

Грамматичним показником категорії власних та загальних назв виступають форми числа. Власні назви мають здатність виступати у тільки одній формі числа. Загальні назви мають обидві форми числа.

Збірні іменники означають сукупність однорідних предметів, що сприймаються як неподільне ціле: *біднота, дорожнеча*. Збірні іменники мають тільки однину.

Категорія **назв істот-неістот** об'єднує іменники за властивістю називання живого і неживого.

Лексичним показником цієї категорії є уявлення про живе і неживе, відбите у граматиці.

До істот належать назви живого в довіклі, до назв неістот – назви неживого.

Граматичним показником категорії назв істот-неістот в українській мові є форма знахідного відмінка.

У **назвах істот** іменники чоловічого роду однини та в усіх формах роду множини мають форму **знахідного відмінка, який збігається з родовим відмінком:**

У **назвах неістот** іменники чоловічого роду однини та усі форми роду іменників множини форму **знахідного відмінка мають таку ж, як називний.**

Категорія **конкретних та абстрактних назв.**

Лексичний аспект цієї категорії полягає у пізнаваності людиною об'єктів реальності за допомогою органів чуття.

До іменників з **конкретним значенням** належать ті, що означають істоти, явища, предмети, що пізнаються за допомогою органів чуття. Іменники з **абстрактним значенням** означають поняття, які людина не може сприймати безпосередньо за допомогою органів чуття, а усвідомлює їх завдяки абстрактному мисленню

Граматичним показником цієї категорії є форми числа.

Іменники з конкретним значенням мають обидві форми числа: *рука-руки, ластівка – ластівки, гриб – гриби.*

Іменники з абстрактним значенням не здатні мати обидві форми числа.

Речовинні іменники означають речовину, що підлягає поділу на частини, які можна виміряти, а не полічити.

Граматичною особливістю цих іменників є здатність їх виступати **тільки в одній формі числа** – переважно в однині: *м'ясо, молоко*, значно рідше – в множині: *дрова, парфуми.*

Література

1. Бевзенко С.П. та ін. Історія української мови. Морфологія. К.: Наук. думка, 1978. С. 50 – 74.
2. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія. К.: Либідь, 1993. С. 16 – 93.
3. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. К.: Наук. думка, 1988. С. 52-75. .
4. Вихованець І.Р., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. С.44 – 120.
5. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я.Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С. 320 – 365.
6. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української мови. Частина І. К.: Вища школа, 1972. С. 204 – 249.
7. Карпенко Ю.О. Велика літера та власні назви . *Українська мова і література в школі.* 1969. № 11. С. 22 – 28
8. Леонова М.В. Сучасна українська мова: Морфологія. К.: Вища школа, 1983. С. 20 – 107.
9. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. К.: Кондор, 2008. С. 12 – 66.
10. Сучасна українська літературна мова/ За ред. М.Я.Плющ. К.: Вища школа, 1994. С. 194 – 222.
11. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За ред. І.К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1969. С. 32 – 137.
12. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономарева. К.: Либідь, 1997. С. 114 – 134.
13. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. С. 7 – 8, 70 – 74, 79 – 80, 201 – 202, 223, 510 – 511, 728 – 730.
14. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. К.: Літера, 2000 С. 244- 305.

15. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С. 375 – 405, 432 – 502.
16. Юносова В. Родовий відмінок однини іменників чоловічого роду другої відміни. *Дивослово*. 2002. № 4. С. 9 – 12.
17. Ющук І. П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С. 299 – 335.
18. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. К.: КНЕУ, 2005. С.141 -173.
19. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> параграфи 66-100.

Додаткова література

1. Арсірій А.Т. Іменник. Назви істот і неістот. Власні та загальні назви *Українська мова і література в школі*. № 11. С. 73 – 75.
2. Загнітко А. Теоретична граматики української мови. Донецьк, 1996.
3. Сич В.Ф. Лексико-семантичні групи іменників. *Українська мова і література в школі*. 1974. - № 6. С. 23 – 31.

Лекція 4

Тема Іменник.

Категорія роду та числа іменника.

Категорія відмінка іменника

Мета: розглянути граматичні категорії іменника: рід та число; дати характеристику категорії відмінка іменника, розглянути поділ іменників на відміни, з'ясувати питання про особливості відмінювання іменників та субстантивацію.

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: особливості вияву категорії роду в іменниках-назвах істот та неістот, категорію числа іменників та її особливості; відміни іменників та особливості відмінкових закінчень, явище субстантивації.

Самостійна робота студентів: З'ясувати питання про множинні іменники та підготувати про них повідомлення. Питання про визначення роду в невідмінюваних іменниках опрацювати як повідомлення. Правопис відмінкових закінчень іменників другої, третьої, четвертої відміни. Правопис відмінкових закінчень іменників поза відмінами .

Ключові слова: категорія роду іменника іменники спільного роду, категорія числа іменника, множинні іменники, категорія відмінка іменника, відміни іменників, групи іменників за твердістю - м'якістю основ, субстантивація..

План

1. Категорія роду іменника, її морфологічне, лексичне та синтаксичне вираження. Іменники спільного роду.
2. Категорія числа, її значення та граматичне вираження.
3. Іменники, що мають обидві форми числа: однину і множину. Іменники, що вживаються тільки в однині. Іменники, що вживаються тільки в множині. Залишки форм двоїни в сучасній українській мові
4. Категорія відмінка іменника. Відміни іменників.
5. Відмінкові закінчення іменників. Відмінювання іменників, що знаходяться поза відмінами.
6. Субстантивація.

Тезаурус

Для іменників – назв **істот** категорія роду є **лексико-граматична**: вона пов'язана з лексичним значенням іменника і виявляє себе за статевою належністю істот, позначуваних іменниками. З **граматичної** точки зору ця категорія виявляє себе за допомогою закінчень.

Крім закінчень, у назвах істот рід виявляє себе такими граматичними засобами:

1. Суплетивізм: *батько-мати.*

2. Суфіксація: *учитель-учителька.*

3. Синтаксичний зв'язок між словами. У таких іменниках, як, наприклад, *педагог, професор, біолог, інженер,*

географ, психолог та ін., рід встановлюється за формами роду залежних від іменника слів або інших слів контексту.

В іменниках-назвах неістот категорія роду іменників реалізується як **суто граматична**, яка не пов'язана з лексичним значенням слова.

В українській мові існує група іменників так званого **спільного роду**. Це назви істот, рід котрих визначається залежно від статі істоти, яку називає іменник..

У **невідмінюваних** іменниках категорія роду набуває вираження за рахунок узгодження прикметників, займенників і дієслів з цими іменниками: ***віртуозний маестро, швидке таксі.***

Категорія числа означає кількісний вияв того, що позначається іменником.

В сучасній українській мові існує дві форми числа – **однина і множина**.

У давній мові існувала ще третя форма числа – **двоїна** - для означення предметів, складених з двох однакових частин, або на означення двох предметів чи істот.

Категорія відмінка – це граматична категорія, що виражає відношення іменника до інших членів речення і тим самим вказує на його синтаксичну функцію.

Зміна іменника за відмінками називається **відмінюванням**. Іменник має струнку систему словозміни. Словозміна – це творення відмінкових форм іменника, це система відмінкових форм іменника.

Відміни – групи іменників, які об'єднуються за системою відмінкових форм.

Перша відміна – це іменники жіночого, чоловічого та спільного роду з закінченням у називному відмінку однини **-а, -я**: ***Катря, мама, пісня.***

Іменники першої відміни за твердістю-м'якістю кінцевих приголосних основи поділяються на групи.

Тверда група – це іменники, що закінчуються на **-а** і мають кінцевий приголосний основи **твердий**: ***перемога, каліка, дружина, Микола, Микита.***

М'яка група – це іменники з закінченням **-я** і з кінцевим приголосним основи **м'яким**: *суддя, Ілля, надія, пісня*.

Мішана група – це іменники, що мають закінчення **-а** та кінцевий основи **шиплячий**: *миша, межа, круча, вельможа, вежа, гуца, сажка, душа*.

Друга відміна – це іменники:

а) чоловічого роду, які в називному відмінку однини мають нульове закінчення (*день, плащ, став*) та закінчення **-о** (*батько, Дніпро*);

б) середнього роду, які в називному відмінку однини мають закінчення **-о, -е, -я** (крім тих, що в непрямих відмінках набувають суфіксів **-ат-, -ят-, -ен-**: *село, добро, значення, весілля, серце*);

в) середнього роду з суфіксами **-ищ(е), -иськ(о)**: *ножище, вітрисько, дівчисько*.

Іменники другої відміни поділяються групи – за твердістю-м'якістю кінцевого приголосного основи.

Тверда група - це іменники:

чоловічого роду – з закінченням **-О, -О** та кінцевим твердим приголосним основи: *лан, палац, успіх, Петро*; а також переважна більшість іменників на **-р**: *вир, вихор, відвар, сир, двір, звір, комар, снігур* (хоч: *звірі, комарі, снігурі*) та усі іменники іншомовного походження на **-ер, -ір, -ор, -ур** і з постійно наголошеними суфіксами **-ар(-яр), -ир**: *інженер, майстер, директор, професор, базар, гектар, гіпюр, абажур, ювіляр, футляр, командир, пасажир*;

середнього роду – з закінченням **-о**: *добро, тепло, вікно, коло, місто, ручисько, село, пальто*.

М'яка група – це іменники:

чоловічого роду – з закінченням **-О, -О** та кінцевим м'яким приголосним основи: *біль, учитель, Іванцьо, Бенедьо*; частина іменників на **-ар, -ир**, які в однині мають наголос на корені: *бондар-бондаря, козир-козиря, лікар-лікаря, писар-писаря*; а також іменники на **-р**, у яких при відмінюванні наголос переходить із

суфікса на закінчення: *буквар - букваря, інвентар – інвентаря, календар – календаря, секретар – секретаря, проводир – проводиря, пухир – пухиря;*

середнього роду – з закінченням **-е, -я**: *горе, збіжжя, весілля, знаряддя, сонце, поле, пір'я, обличчя.*

Мішана група

Сюди належать іменники:

чоловічого роду, які мають закінчення **-Ø** в називному відмінку однини та кінцевий шиплячий основи: *дощ, сторож, меч, товариш, прохач*; іменники на **-яр** (на означення назв людей за родом діяльності), у яких при відмінюванні наголос переходить з суфікса на закінчення : *вугляр – вугляра, каменяр – каменяра, пісняр – пісняра*, але *лікар – лікаря*(м'яка група);

середнього роду – з кінцевим шиплячим приголосним основи та закінченням **-е** у називному відмінку однини: *ложе, плече, явище, бабище, ножище, носище.*

Третя відміна – це іменники жіночого роду, які в називному відмінку однини мають нульове закінчення: *вість, любов, печаль, річ, розкіш, тінь*, а також слово *мати*, в якому в непрямих відмінках з'являється суфікс **-ер-**: *матері.*

Іменники третьої відміни на групі не поділяються.

Четверта відміна – це іменники середнього роду, які в називному відмінку однини мають закінчення **-а, -я** і в непрямих відмінках набувають суфіксів **-ат, -ят-, -ен-**: *дівча – дівчати, теля – теляти, ім'я – імені.*

Іменники четвертої відміни на групі не поділяються.

Іменники, що перебувають поза відмінами, - це іменники:

1. Іншомовного походження на **-о, -е, -і, -а, -у**, що не відмінюються: *бюро, пюре, ампула, таксі, рагу.*
2. Множинні іменники: *ножиці, кури, гуси, люди, лінощі.*
3. Іменники так званої прикметникової форми (прикметники, які перейшли в розряд іменників): *пальне, придане, наречена, вартовий.*
4. Жіночі прізвища на приголосний та **-о**: *Ганна Шевченко, Ольга Голуб.*

5.

ніціальні абрєвіатури: **СБУ, НАНУ, ОУН**.

Іменники творяться за допомогою усіх способів словотворення. З них найбільш продуктивними є суфіксація та основоскладання.

Суфіксація

За функціями іменникові суфікси поділяються на дві групи:

а) суфікси, що служать для творення іменників з новим значенням;

б) суфікси, що творять іменники з новим відтінком значення.

Префіксація

Префіксальний спосіб творення для іменників є малопродуктивним. Іменники з новим значенням найчастіше творяться за допомогою таких префіксів: **пра-: прмова; па-: пагорб, пасинок; су-: суміш, сузір'я; уз- : узлісся, узгір'я.**

Безафіксний спосіб

Це малопродуктивний для іменників спосіб творення. За допомогою нього творяться іменники:

а) від дієслів: **наказувати – наказ, поділяти – поділ, написати – напис;**

б) від прикметників: **молодий – молодь, зелений – зелень, блакитний – блакить.**

Основоскладання

Це продуктивний для іменників спосіб творення.

Іменники творяться такими конструкціями основ:

1) ІМЕННИК+ІМЕННИК: **електромеханік;**

2) ІМЕННИК + ДІЄСЛОВО: **сталевар, винороб;**

3) ПРИКМЕТНИК + ІМЕННИК: **суходіл, босоніжка;**

4) ЧИСЛІВНИК+ ІМЕННИК: **тисячоліття, століття;**

5) ЗАЙМЕННИК + ІМЕННИК: **самосуд, собівартість;**

6) ПРИСЛІВНИК + ДІЄСЛОВО: **скоропис, тихохід.**

Абрєвіація

За допомогою абрєвіації творяться в основному тільки іменники. Продуктивними є часткові абрєвіатури, утворені конструкцією **ПРИКМЕТНИК + ІМЕННИК: міськрада, зав кафедри, медучилище, автомашина, спецрада**. Складовий та змішаний тип абрєвіатур менш продуктивний.

Субстантивация (від лат. substantivum– іменник) – це перехід інших частин мови в іменник.

Найчастіше субстантивуються іменні частини мови: прикметники, числівники, займенники та дієприкметники, а також прислівники.

Література

1. Бєвзенко С.П. та ін. Історія української мови. Морфологія. К.: Наук. думка, 1978. С. 50 – 74.
2. Бєзпояско О.К., Городєньська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія. К.: Либідь, 1993. С. 16 – 93.
3. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. К.: Наук. думка, 1988. С. 52-75. .
4. Вихованець І.Р., Городєньська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. С.44 – 120.
5. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я.Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С. 320 – 365.
6. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української мови. Частина 1. К.: Вища школа, 1972. С. 204 – 249.
7. Лєонова М.В. Сучасна українська мова: Морфологія. К.: Вища школа, 1983. С. 20 – 107.
8. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. К.: Кондор, 2008. С. 12 – 66.
9. Сучасна українська літературна мова/ За ред. М.Я.Плющ. К.: Вища школа, 1994. С. 194 – 222.
10. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За ред. І.К. Білодїда. К.: Наук. думка, 1969. С. 32 – 137.
11. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономарева. К.: Либідь, 1997. С. 114 – 134.

12. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. С. 7 – 8, 70 – 74, 79 – 80, 201 – 202, 223, 510 – 511, 728 – 730.
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05005062019-onovl-> параграфи 36, 66-100.
14. [pravo.pdfhttps://osvitoria.media/experience/novyj-pravopys-](https://osvitoria.media/experience/novyj-pravopys-) параграфи 44 - 66.
15. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. К.: Літера, 2000 С. 244- 305.
16. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С. 375 – 405, 432 – 502.
17. Ющук І. П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С. 299 – 335.
18. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. К.: КНЕУ, 2005. С.141 -173.

Додаткова література

1. Загнітко А. Теоретична граматики української мови. Донецьк, 1996.
2. Загнітко А.О. Категорія роду в системі граматичних категорій іменника . *Мовознавство*. 1987. №2. С. 62 – 67.

Лекція 5

Тема Прикметник

Мета: дати загальну характеристику прикметника як частини мови, розглянути розряди прикметника та ступені порівняння якісних прикметників, розглянути повні та короткі, стягнені та нестягнені прикметники, визначити риси відносних та присвійних прикметників, вивчити особливості відмінювання прикметників, їх творення .

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: значення та граматичні особливості прикметника як частини мови, розряди прикметників, їх морфологічні риси, ступені порівняння, короткі, повні, стягнені та нестягнені

форми прикметників, їх особливості уживання, відмінювання та основні способи творення .

Самостійна робота студентів: з'ясувати за тлумачним словником основні значення прикметників, що означають масті тварин. Законспектувати з Українського правопису питання про правопис відмінкових закінчень прикметників.

Ключові слова: прикметник, розряд прикметника, якісні, відносні, присвійні прикметники. Вищий, найвищий ступінь порівняння, повна, коротка , стягнена, нестягнена форма прикметника. Присвійні прикметники. Відносні прикметники. Тверда, м'яка групи відмінювання прикметника, мішаний тип відмінювання. Творення прикметника.

План

1. Значення прикметника як частини мови. Специфіка граматичних категорій прикметника. Синтаксичні функції прикметника.

2. Семантичні розряди прикметників: якісні, відносні, присвійні прикметники. Перехід відносних прикметників у якісні, присвійних – у відносні і якісні.

3. Якісні прикметники, їх ознаки.

4. Ступені порівняння якісних прикметників. Якісні прикметники, які не утворюють ступенів порівняння.

5. Стягнені і нестягнені форми прикметників. Повні і короткі форми якісних прикметників. Походження повних і коротких форм прикметників. Стилистичне використання повних і коротких форм прикметників.

6. Відносні прикметники.

7. Присвійні прикметники.

8. Відмінювання прикметників. Прикметники твердої і м'якої групи.

Відмінювання прикметників на -ЛИЦІЙ.

Творення прикметників.

1. Перехід діеприкметників у прикметники.

Література

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія. К.: Либідь, 1993. С. 93 - 141.
2. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. С. 121 – 150.
3. Вихованець І.Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті. К., 1988. С. 153 – 185.
4. Грищенко А.П. Прикметник в українській мові. К., 1978. С. 56 – 123.
5. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я.Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С. 365 -378.
6. Дудик П.С., Литовченко В.М. Сучасна українська мова. Завдання і вправи. К.: Академія, 2007. С. 79 - 86.
7. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української мови. - Частина 1. – К.: Вища школа, 1972. С. 249 – 278.
8. Леонова М.В. Сучасна українська мова: Морфологія. К.: Вища школа, 1983. С. 107 - 127.
9. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. К.: Кондор, 2008. С.67 – 90.
10. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. С. 457 – 458, 488 – 490, 609 - 611.
11. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. К.: Літера, 2000. С. 306 - 332.
12. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С. 405 – 416, 432 – 502.
13. Ющук І. П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С. 335 - 351.
14. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. К.: КНЕУ, 2005. С.174 – 194.
15. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> параграфи 40, 101-104.

Тезаурус

Прикметник - самостійна частина мови, що виражає ознаку, якість, властивість чи риси предмета безпосередньо або через зв'язки з іншими предметами. Прикметники відповідають на питання *який?, чий?*.

Якісні прикметники виражають безпосередню ознаку предмета, яка у порівнянні з ознакою іншого предмета може виявлятися меншою чи більшою мірою: *приємний – приємніший, смачний – смачніший*.

Відносні прикметники виражають стабільні щодо міри й інтенсивності вияву ознаки через відношення одного предмета до іншого: *дерев'яний, будинковий, земляний*.

Присвійні прикметники виражають ознаки предмета за належністю його істоті. Вони відповідають на питання чий? і означають, як і відносні, стабільні щодо міри та вияву ознаки: *батьків лист, заячі вуха*.

Звичайний ступінь порівняння якісних прикметників означає ознаку предмета без порівняння: *зелене листя, радісний день*.

Вищий ступінь виражає ознаку, виявлену більшою мірою, ніж прикметника у звичайному ступені порівняння: *веселіший танок, радісніші новини*.

Найвищий ступінь порівняння якісних прикметників означає ознаку, виявлену найінтенсивніше.

Форми суб'єктивної оцінки передають емоційно-експресивну (позитивну чи негативну) оцінку якості (ознаки).

Повні стягнені форми – це прикметники жіночого, середнього роду та множини з закінченнями у називному відмінку *-а, -е, -і: весела, веселе, веселі*.

Повна нестягнена форма властива називному відмінку однини тільки прикметників чоловічого роду: *чорний*, її показником є закінчення *-ая, -ую, -еє, -ії* для жіночого, середнього роду та множини.

Короткі форми прикметників – це прикметники без закінчення. Вони вживаються лише у формі називного

відмінка однини чоловічого роду паралельно з повними формами прикметників: *зелений//зелен*

Прикметники твердої групи в називному відмінку однини мають закінчення **-ий, -а, -е** і кінцевий твердий приголосний основи: *старий, добра, веселе*.

Прикметники м'якої групи у називному відмінку мають закінчення **-ій, -я, -є** і м'який кінцевий приголосний основи: *задній, дальня, ближнє*.

Лекція 6

Тема Числівник

Мета: розглянути морфологічні риси числівника, його місце серед інших частин мови, їх розряди уживання та відмінювання.

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: визначення числівника як частини мови, особливості граматики числівника, основні етапи розвитку українського числівника, розряди числівника за значенням, їх відмінювання та уживання.

Самостійна робота студентів: з'ясувати за словником значення давніх одиниць міри, ваги тощо, які трапляються в казках для дітей.

Ключові слова: числівник, кількісні, порядкові числівники; власне кількісні, означено кількісні, неозначено кількісні числівники; дробові, збірні числівники.

План

1. Числівник як частина мови. Розмежування числівників та інших слів із значенням кількості.
2. Шлях розвитку числівника.
3. Морфологічні ознаки і синтаксична роль числівника.
4. Розряди числівників за значенням.
5. Групи числівників за будовою (структурним складом).
6. Відмінювання числівників.
7. Правопис числівників.

Література

1. Арполенко Г.П., Городенська К.Г., Щербатюк Г.Х. Числівник української мови. К.: Наукова думка, 1980. 241 с.
2. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови : Морфологія. К.: Либідь, 1993. С. 142-157.
3. Городенська К.Г. Вираження неозначеної кількості засобами української мови . *Мовознавство*. 1978. №4. С.18 – 21.
4. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я.Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С.378 – 393.
5. Дудик П.С., Литовченко В.М. Сучасна українська мова. Завдання і вправи. К.: Академія, 2007. С. 86 – 90.
6. Івченко М.П. Числівники української мови. К.: Вид-во Київського ун-ту ім.Т.Г. Шевченка, 1955. 143 с.
7. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова.: Морфологія. К.: Вища школа, 1993. С. 128- 144.
8. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. К.: Кондор, 2008. С.91 – 115.
9. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. С.727- 728.
10. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. К.: Літера, 2000. С.333 – 349.
11. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С. 417 – 425, 432 – 502.
12. Ющук І.П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С. 351 – 361.
13. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. К.: КНЕУ, 2005. С.194 – 209.
14. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf>, параграфи 38, 105-107.

Тезаурус

Числівник – це самостійна частина мови із значенням кількості або порядку предметів при лічбі.

Власне кількісні числівники означають точно окреслене число або кількість, виражену в цілих одиницях: *десять груш, двадцять днів*.

Збірні числівники означають кількість об'єктів як неподільну сукупність істот чи неістот: *трое, п'ятеро, дванадцятро*.

Дробові числівники означають точно окреслену кількість, виражену в дробових одиницях. За будовою вони становлять поєднання кількісних числівників з порядковими: *п'ять восьмих, дві шостих*.

Неозначено-кількісні числівники означають нефіксовану кількість або таку, що неточно окреслена : *кількадесят, чимало*.

Порядкові числівники означають порядок предметів при лічбі. Вони відповідають на питання: *котрий, котра, котре, котрі? : друга година*

Прості числівники мають один корінь: *п'ять, сім*.

Складними називаються числівники, що складаються з двох коренів, але становлять одне слово: *шістсот, двохсотий, кільканадцять*.

Складеними називаються числівники, утворені поєднанням кількох простих та складних числівників: *сто чотирнадцять, триста двадцять п'ять*.

Система словозміни числівника є неоднорідною.

Числівники в українській мові мають декілька типів відмінювання.

1. Числівник **один** відмінюється за окремим типом відмінювання:

Н.	один,	одна,	одне (одно),	одні
Р.	одного,	одної (однієї)	одного,	одних
Д.	одному,	одній,	одному,	одним
З.	одного,	одну,	одного,	одних
О.	одним,	одною (однією),	одним,	одними

М(на) одному, одній, одному, одних

Числівник **один, одна, одне(одно), одні** узгоджується з іменниками в роді, числі і відмінку. У називному відмінку однини у середньому роді вживаються паралельні форми **одне-одно**, у непрямих відмінках цей числівник має закінчення прикметника твердої групи; у жіночому роді властиві паралельні форми: у родовому відмінку: **одної-однієї** та в орудному: **одною-однією**.

2. Числівники **два, три, чотири** відмінюються за однаковим типом відмінювання:

Н.	два	три	чотири
Р.	двох	трьох	чотирьох
3.	як Н. або Р.		
О.	двома	трьома	чотирма
М.	двох	трьох	чотирьох

Числівник **два** має розрізнення форм роду тільки в називному відмінку: **два яблука, два олівці, дві сливи**.

При числівниках **два, три, чотири** іменники уживаються у називному множини. Іменники, у яких в однині та в множині наголос змінюється, у сполученні з числівниками **два, три, чотири** мають форму називного множини, а наголос родового однини: **дві сестри, три дуби, чотири віви**. У непрямих відмінках вони узгоджуються з формами іменників: **двома студентами, трьом завданням**.

3. За окремим типом відмінюються числівники від **п'ять до двадцять та тридцять, п'ятдесят – вісімдесят**:

Н.	п'ять	
Р.	п'яти	п'ятьох
Д.	п'яти	п'ятьом
3.	як Н. або Р.	
О.	п'ятьма	п'ятьома
М.	(на) п'яти	п'ятьох

Ці числівники не мають категорії числа і роду. У числівниках на означення десятків відмінюється тільки друга частина:

Н. сімдесят
Р. сімдесяти сімдесятьох
Д. сімдесяти сімдесятьом
З. як Н. або Р.
О. сімдесятьма сімдесятьома
М. (на) сімдесяти сімдесятьом

Числівники цього типу у називному відмінку вимагають іменників у формі родового множини: дев'ять пальців, одинадцять зошитів; в інших відмінках числівники узгоджуються з іменниками: *п'ятьма учнями, на шістьох автомобілях.*

За таким же типом відмінюються неозначено-кількісні числівники **кільканадцять, кількадесят, кілька.**

4. Числівники **сорок, дев'яносто, сто** відмінюються за одним типом відмінювання. У непрямих відмінках вони мають закінчення **-а**:

Н. сорок дев'яносто сто
Р. сорока дев'яноста ста
Д. сорока дев'яноста ста
З. як Н. або Р.
О. сорока дев'яноста ста
М. сорока дев'яноста ста

Ці числівники також не мають категорії роду і числа і поєднуються з іменниками, як числівники **п'ять-двадцять.**

5. У числівниках на означення сотень: **двісті – дев'ятсот** відмінюються обидві частини:

Н. двісті сімсот
Р. двохсот семисот
Д. двомстам семистам
З. як Н. або Р.
О. двомастами сьомастами (сімомастами)
М. (на) двохстах семистах

Ці числівники у називному відмінку сполучаються з іменниками у формі родового множини : **двісті яблук, чотириста слів**, а в непрямих відмінках – узгоджуються з

іменниками: **трьохсот автомобілів, шістьмастами годинами**. Роду і числа вони не мають.

6. Числівники **тисяча, мільйон, мільярд, нуль** мають форми роду, числа і відмінка і відмінюються як іменники. Числівник **тисяча** відмінюється як іменник першої відміни мішаної групи, а числівники **мільйон і мільярд** – як іменники другої відміни твердої групи, числівник **нуль** – як іменник другої відміни м'якої групи:

Н. тисяча мільйон мільярд нуль

Р. тисячі мільйона мільярда нуля

Д. тисячі мільйону мільярду нулю

З. як Н. або Р.

О. тисячею мільйоном мільярдом нулем

М. (на) тисячі мільйоні мільярді нулі

У називному множини числівники **тисяча, мільйон, мільярд** вимагають в іменника форми родового множини, числівник **нуль** – родового однини.

7. У складених власне кількісних числівниках відмінюється кожна складова частина. Іменник при такому числівнику вживається у тій формі, якої вимагає останнє слово: **сто сорок вісім днів, триста чотири сторінки**.

Н. триста шістьдесят вісім

Р. трьохсот шістьдесяти (шістдесятьох) восьми (вісьмох)

Д. трьомстам шістьдесяти (шістдесятьом) восьми (вісьмом)

З. як Н. або Р.

О. трьомастами шістьдесятьма (шістдесятьома) вісьма (вісьмома)

М. (на) трьохстах шістьдесяти (шістдесятьох) восьми (вісьмох)

8. Числівники **півтора півтори** не відмінюються. Числівник **півтора** уживається з іменниками чоловічого і середнього роду, числівник **півтори** - з іменниками жіночого роду. Ці числівники уживаються з іменниками у формі родового однини: **півтора відра, півтори години**. У синтаксичних позиціях непрямих відмінків іменники при числівниках **півтора, півтори** набувають відповідних форм

множини: з *півтора відрами, від півтори годин*. Не відмінюється і числівник **мало: мало води**.

9. Збірні числівники у непрямих відмінках набувають форм відповідних власне кількісних числівників:

Н. двоє	п'ятеро
Р. двох	п'ятьох
Д. двом	п'ятьом
З. як Н. або Р.	
О. двома	п'ятьома
М. (на) двох	п'ять

Збірні числівники не мають роду і числа і вживаються з іменниками середнього і чоловічого роду, що піддаються лічбі: *двоє вікон, п'ятеро хлопців*, але *дві дівчини*; а також з множинними іменниками: двоє дверей. Серед збірних числівник обидві уживається з іменниками жіночого роду, обидва – з іменниками чоловічого і середнього роду.

Так відмінюються числівники **обидва, обидві**:

Н. обидва, обоє	обидві
Р. обох	
Д. обом	
З. як Н. або Р.	
О. обома	
М. (на) обох	

10. Порядкові числівники відмінюються як прикметники твердої групи, тільки числівник **третій** – як прикметник м'якої групи:

Н. шостий	шоста	шосте	шості
Р. шостого	шостої	шостого	шостих
Д. шостому	шостій	шостому	шостим
З. як Н. або Р.			
О. шостим	шостою	шостим	шостими
М. (на) шостому	шостій	шостому	шостих

У складених порядкових числівниках відмінюється тільки останній компонент: *сто двадцять третій; сто двадцять третього; сто двадцять третьому*.

11. Дробові числівники становлять собою сполучення :

а) кількісного числівника в називному відмінку (чисельник) та субстантивованій порядковий числівник в родовому множини (знаменник): **дві п'ятих, шість восьмих**;

б) кількісного числівника в називному однини (чисельник) та субстантивованого порядкового числівника в називному однини (знаменник): **одна сома**.

Дробові числівники відмінюються так: чисельник – як власне кількісний числівник відповідного типу, а знаменник – як числівник порядковий:

Н. три шостих

Р. трьох шостих

Д. трьом шостим

З. як Н. або Р.

О. трьома шостими

М. (на) трьох шостих

Лекція 7

Тема Займенник

Мета: ознайомити студентів із займенником як частиною мови, визначити специфіку цього класу слів, групи за співвідносністю з іншими частинами мови, розряди та особливості словозміни займенника, а також стилістику займенника.

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: групи займенників за співвідносністю з іншими частинами мови, розряди та відмінювання займенників, особливості їх уживання та перехід інших частин мови в займенники.

Самостійна робота студентів: з'ясувати та законспектувати з «Українського правопису» питання про відмінкові закінчення займенників різних розрядів. Підготувати повідомлення про уживання особових займенників.

Ключові слова: іменникові, прикметникові, числівникові займенники; особові, вказівні, присвійні, зворотний, питально-відносні, означальні, неозначені, заперечні займенники; відмінювання займенників; прономіналізація.

План

1. Семантична, морфологічна і синтаксична своєрідність займенника.
2. Групи займенників за співвідношенням з іншими частинами мови.
3. Розряди займенників за значенням.
4. Граматичні категорії та особливості відмінювання особових, зворотного, присвійних, означальних, питально-відносних, заперечних та неозначених займенників.
5. Стилiстичне використання займенників.
6. Пронiмiналiзацiя.

Лiтература

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанiвський В.М. Граматика української мови : Морфологiя. К.: Либiдь, 1993. С. 253 – 255. Займенник окремо не описаний.
2. Вихованець I.P., Городенська К. Теоретична морфологiя української мови. К.: Пульсари, 2004. С. 184 – 216.
3. Грищенко А.П., Мацько Л.I., Тоцька Н.I., Плющ М.Я. Уздиган I.M. Сучасна українська лiтературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С. 393 - 403.
4. Дудик П.С., Литовченко В.М. Сучасна українська мова. Завдання i вправи. К.: Академiя, 2007. С. 90 – 92.
5. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української лiтературної мови. Ч. 1. К.: Вища школа, 1972. С. 290 – 307.
6. Леонова М.В. Сучасна українська лiтературна мова.: Морфологiя. К.: Вища школа, 1993. С. 144 - 158.
7. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. К.: Кондор, 2008. С.115 – 130.
8. Сучасна українська мова / За ред. О.Д.Пономарева. К.: Либiдь, 1997. 162 – 169.
9. Українська мова. Енциклопедiя. К.: Вид-во „Укр. енциклопедiя” iм. М.П.Бажана, 2000. С.173 - 174.
10. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська лiтературна мова. К.: Лiтера, 2000. С.350 - 364.

11. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С.425 – 502.
12. Ющук І.П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С. 361 - 369.
13. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. К.: КНЕУ, 2005. С.210 – 225.
14. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> параграфи 39, 108-114.

Тезаурус

Займенник - окрема самостійна частина мови, що вказує на предмети, ознаки і кількості, не називаючи їх

Іменникові – це займенники, що вказують на істоту або предмет.

Прикметникові займенники вказують на ознаку, властивість, якість.

Числівникові займенники вказують на кількість.

За значенням займенники традиційно поділяють на 9 розрядів:

1. **Особові:** *я, ми, ти, ви, він, вона, воно, вони*
2. **Зворотний** займенник *себе*
3. **Присвійні** займенники *мій, твій, свій, наш, ваш, його, її, їх, їхній*
4. **Вказівні** займенники *цей, той, такий, стільки*
5. **Означальні** займенники *весь всякий, кожний, інший, сам, самий*
6. **Питальні** займенники: *хто?, що?, який?, чий?, котрий?, скільки?*
7. **Відносні** займенники – це ті ж, що й питальні, але вжиті як засіб зв'язку між підрядною і головною частиною у складнопідрядних реченнях
8. **Неозначені** займенники походять від питально-відносних займенників і творяться за участю часток: **де-, аби-, -сь, казна-, хтозна-, -будь-, -небудь.**
9. **Заперечні** займенники творяться додаванням частки ні- до питально-відносних займенників.

Прономіналізація – це явище переходу інших частин мови в займенник: Про це розповідав один чоловік (*один* – в значенні *якийсь*).

Практичні заняття

Практичне заняття 1

Тема Словотвір

Мета: дати характеристику словотвору як розділу мовознавства, розглянути морфеміку та охарактеризувати типи кореневих та афіксальних морфем, а також основи слова.

У результаті проведення заняття студенти повинні знати: що є предметом вивчення словотвору та морфеміки, всі структурні частини слова.

У результаті проведення заняття студенти повинні вміти: визначати кореневі та афіксальні морфем у словах, добирати слова з певними типами морфем.

Самостійна робота студентів: З'ясувати питання про функції та типи афіксальних морфем. Опрацювати типи афіксальних морфем та неморфологічні способи творення слів. Виконати вправу на визначення морфемного складу слова з підручника "Українська мова" для ПШ". Опрацювати неморфологічні способи творення слів за енциклопедією "Українська мова". Виконати вправи на словотвір з підручника "Українська мова" для початкової школи — за вибором 3 вправи.

Методичні рекомендації щодо самопідготовки

До цього заняття студент повинен поновити знання про структуру слова, знати, що таке корінь, префікс, суфікс, закінчення, уміти розрізняти спільнокореневі слова. Для самостійного опрацювання заняття передбачає підготовку повідомлення про афіксальні морфемі. У шкільному курсі української мови морфемний склад слова розглядається доволі детально, тому студентові не важко буде пригадати вивчене з шкільного курсу і після опрацювання пропонованої до лекції літератури законспектувати джерела:

2. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. С.342 – 345.

3. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. К.: Літера, 2000. С.196 - 199.
4. Ющук І.П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С.273 - 290
5. Морфемна структура слова . Відп. ред. М.М.Пещак. К.: Наук. думка, 1979. С. 277 - 279.
6. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я. Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С.259 - 263.
7. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf>
8. <https://osvitoria.media/experience/novyj-pravopys>

У повідомленні про афіксальні морфемні форми потрібно висвітлити такі типи морфем: префікс, суфікс, постфікс та інтерфікси. Необхідно з'ясувати їх формотворчу та словотворчу роль, обов'язково навести приклади, а також зупинитись на особливостях правопису деяких префіксів та суфіксів. Студент повинен поновити шкільні знання про морфологічні способи творення. Потрібно знати про префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний спосіб творення слів, уміти навести приклад названих способів творення. Для самостійного опрацювання потрібно підготувати повідомлення про неморфологічні способи творення слів. Для цього студент опрацює літературу:

1. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. С. 570 - 578.
2. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. К.: Літера, 2000. С.217 - 220.
3. Ющук І.П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С.273 - 290
Морфемна структура слова. Відп. ред. М.М.Пещак. – К.: Наук. Думка, 1979. С. 283 - 284.
4. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я., Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С.272 - 275.

Щодо перегляду підручників з української мови для початкової школи, то варто скористатися інтернет-ресурсами.

У нагоді може стати це посилання: <https://lib.imzo.gov.ua/handle/123456789/410>. Тут у форматі pdf є усі тексти.

План

1.Словотвір як розділ мовознавства. Словотворення як джерело збагачення словникового складу мови.

2. Морфема. Варіанти морфем (морфи).

3.Основні типи морфем.

4.Кореневі й афіксальні морфеми.

5.Морфеми з вільним та зв'язаним значенням.

6.Матеріально виражені і нульові морфеми.

7.Зміни в морфологічній будові слова: опрощення, перерозклад.

8. Способи словотворення в українській мові:

а) морфологічні: афіксація /суфіксація, префіксація, суфіксально-префіксальний спосіб/, безафіксний спосіб, основоскладання, абревіація;

б)неморфологічні способи творення слів: лексико-семантичний, лексико-граматичний, лексико-синтаксичний способи.

11. Продуктивні і малопродуктивні способи творення слів.

12.Слово як об'єкт морфемного та словотворчого аналізу. Завдання та принципи морфемного та словотворчого аналізу слова.

Пошукова робота. З підручників з рідної мови для початкової школи виписати слова, призначені для опрацювання теми «Словотвір» або для морфемного аналізу, які, з Вашого погляду, не цілком вдало підібрані. Ваш висновок мотивуйте.

Питання для самоперевірки

Які морфеми називаються кореневими?

Які види морфем входять до афіксальних?

Яку роль виконує коренева морфема у слові?

Яку роль виконують префіксальні морфеми у слові?

Наведіть приклади суфіксальних морфем зі словотворчою функцією у слові.

Наведіть приклади префіксальних морфем зі словотворчою функцією у слові.

Як трактують учені так звані сполучні літери О та Е?

Що таке інтерфікс?

Які ви знаєте неморфологічні способи творення слів?

Наведіть приклади безафіксного способу творення слів.

У чому суть сііксального способу творення слів?

Які слова творяться основоскладанням?

Практичне заняття 2

Тема Граматика. Морфологія

Мета: дати характеристику граматиці як розділу мовознавства, засвоїти основні поняття граматики, з'ясувати питання про способи та засоби вираження граматичних значень слів.

У результаті проведення заняття студенти повинні знати: відмінність лексичного та граматичного значень слів, основні поняття граматики, способи і засоби вираження граматичних значень слів.

У результаті проведення заняття студенти повинні вміти: розмежовувати лексичне та граматичне значення слів, встановлювати способи і засоби вираження граматичних значень слів.

Самостійна робота студентів: Опрацювати взаємозв'язки граматичних понять. Опрацювання питання про перехід однієї частини мови в іншу. Виписати 15 зразків переходу частин мови з текстів "Читанки" для 3 класу.

Методичні рекомендації щодо самопідготовки

До цього заняття студент повинен відновити шкільні знання про такі категорії: рід, число, відмінок, час, особа, а

також вміти визначити ту чи іншу частину мови та вказати, які вони змінюються..

Студентові варто повторити питання про лексичне значення слова з курсу лексикології (матеріал лекції першого курсу). Це полегшить опрацювання питання про зіставлення лексичного та граматичного значення слів.

На самостійну роботу виноситься питання про взаємозв'язки понять «граматична форма» і «граматичне значення». Для виконання цього завдання спочатку студент повинен опрацювати літературу, вказану в списку під номерами 2,3,8,9.

Доречним буде, якщо студент, наводячи приклади, звернеться до підручників з української мови для початкової школи і випише приклади з текстів, призначених для опрацювання у школі дітьми 1-4 класів.

До питання 6 студент повинен відновити шкільні знання про поділ слів на частини мови, вміти відповісти на питання, що таке іменник, яку синтаксичну роль він може виконувати у реченні.

На самостійну роботу виноситься питання про перехід однієї частини мови в іншу. Для виконання цього завдання спочатку студент повинен опрацювати літературу:

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г. Граматика української мови. Морфологія К.: Либідь, 1993. С. 138-141, 255-270.
2. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. С. 26-27.
3. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім.. М.П.Бажана, 2000. С.347 - 348.

Готуючи повідомлення на практичне заняття, необхідно не тільки викласти теоретичні засади даного питання, а й кожне теоретичне положення підкріпити прикладами. Приклади можна добирати як самостійно, так і виписувати з художньої літератури. Особливо доречним буде, якщо студент звернеться до підручників з української мови і випише приклади з текстів, призначених для опрацювання у школі

дітьми 1-4 класів. Для цього варто звернутись до інтернет-ресурсів або використати посилання, наведене у рекомендаціях до практичного заняття 1.

План

1. Граматика як розділ мовознавства. Морфологія та синтаксис як розділи граматики.

2. Основні граматичні поняття: граматичне значення, граматична форма, граматична категорія.

3. Граматичне значення слова у його відношенні до лексичного значення.

4. Способи вираження граматичних значень слів.

5. Засоби вираження граматичних значень слів.

6. Граматична форма слова.

7. Граматична категорія. Система граматичних категорій української мови.

8. Морфологія як розділ граматики.

9. Частини мови та принципи їх виділення в українській мові.

10. Повнозначні (самостійні) та неповнозначні (службові) частини мови. Вигуки як окремий розряд слів.

11. Перехід слів з однієї частини мови в іншу.

Питання для самоперевірки

Назвіть найбільш частотний засіб вираження граматичних значень слів української мови.

Які ви знаєте способи вираження граматичних значень слів?

Які є засоби вираження граматичних значень слів?

Назвіть приклади кожного засобу вираження граматичних значень слів.

Що таке граматична форма слова?

Що називаємо граматичним значенням слова?

Що вивчає морфологія?

Що вивчає граматика?

Практичне заняття 3

Тема Іменник

Лексико-граматичні категорії іменника

Мета: дати характеристику іменнику як частині мови, розглянути лексико-граматичні категорії іменника.

У результаті проведення заняття студенти повинні знати: значення та основні граматичні ознаки іменника, лексико-граматичні категорії іменника..

У результаті проведення заняття студенти повинні вміти: визначати лексико-граматичні розряди іменників, встановлювати лексичні та граматичні особливості їх реалізації визначати рід та засоби вираження роду в іменниках, утворювати форми роду та числа іменників, добирати числові та родові форми іменників.

Самостійна робота студентів: Опрацювати питання про речовинні іменники. Опрацювати питання про збірні іменники. Підготувати повідомлення про перехід іменників – назв абстрактних предметів у назви конкретних предметів і навпаки; з'ясувати питання про множинні іменники та підготувати про них повідомлення. Опрацювати питання про визначення роду в невідмінюваних іменниках.

Методичні рекомендації щодо самопідготовки

До даного заняття студенту варто освіжити знання про власні та загальні назви, іменники-назви істот та неістот, а також повторити зі шкільного курсу мови відомості про іменник як частину мови, що означає предмет. Для виконання самостійної роботи необхідно звернутись до літератури, запропонованої у списку. Особливо стане у нагоді використання джерел за номерами 2,4,6,8.

План

1.Іменник як частина мови. Значення іменника, його морфологічні ознаки і синтаксична роль.

2.Лексико-граматичні розряди іменників:

власні, загальні назви;

іменники – назви істот і неістот;

іменники з конкретним та абстрактним значенням;

збірні іменники,

іменники з речовинним значенням,

одиничні іменники.

3.Категорія роду в іменниках.

4. Категорія числа в іменниках. Іменники, що мають обидві форми числа: однину і множину.. Іменники, що вживаються тільки в однині. Іменники, що вживаються тільки в множині. Залишки форм двоїни в сучасній українській мові.

Пошукова робота 1. З підручників з рідної мови для початкової школи виписати слова, призначені для опрацювання теми «Рід і число в іменнику», які, з Вашого погляду, не цілком вдало підібрані. Ваш висновок мотивуйте.

Пошукова робота 2. З підручників української мови для початкової школи виписати слова, призначені для опрацювання теми «Іменник. Власні та загальні назви-іменники», які, з Вашого погляду, не цілком вдало підібрані. Ваш висновок мотивуйте.

Питання для самоперевірки

Які є лексико-граматичні категорії іменника?

Що називається іменником?

Які спільні ознаки мають слова, що входять до класу іменника?

Що є лексичним показником категорії власних-загальних назв?

Що є граматичним показником категорії власних-загальних назв?

Що є лексичним показником категорії назв істот?

Що є граматичним показником категорії назв істот?

Що є лексичним показником категорії конкретних-абстрактних назв?

Що є граматичним показником категорії конкретних-абстрактних ?

У чому специфіка категорії роду іменника для назв істот?

Як виявляє себе категорія роду іменника у назвах неістот?

Як виявляє себе категорія числа в іменниках?

Що ви знаєте про речовинні іменники?

У чому специфіка збірних іменників?

Практичне заняття 4

Тема Іменник. Категорія відмінка іменника

Мета: розглянути категорію відмінка іменника, засвоїти поділ іменників на відміни, з'ясувати питання про особливості відмінювання іменників.

У результаті проведення заняття студенти повинні знати: значення відмінків іменника, поділ іменників на відміни та групи, особливості відмінювання іменників 1, 2 відмін..

У результаті проведення заняття студенти повинні вміти: визначати відміни та групи іменників, утворювати відмінкові форми іменників, визначати та наводити приклади субстантивації.

Самостійна робота студентів: Правопис відмінкових закінчень іменників першої, другої, третьої, четвертої відміни. Опрацювати матеріал підручника для початкової школи "Українська мова" з даної теми. Правопис відмінкових закінчень іменників поза відмінами. Виписати іменники поза відмінами з підручника "Українська мова" для 3 класу

Методичні рекомендації щодо самопідготовки

Для успішного засвоєння матеріалу теми студент повинен повторити матеріал про рід та число іменників. Для підготовки завдання для самостійної роботи варто використати джерела зі списку літератури за номерами 2,4,5,6,15, 16. Студенту необхідно також повторити питання про відмінки іменників. Потрібно звернутись до шкільного курсу української мови, або до будь-якого довідника для вступника і відновити відомості про відмінки та питання, на які вони відповідають, а також про відміни і групи іменників. Для виконання самостійної роботи особливо принагідним стане «Український правопис». Слід звернути увагу на нову редакцію правопису – посилання на інтернет-ресурс є у списку рекомендованої літератури. посилання: <https://lib.imzo.gov.ua/handle/123456789/410>. Тут у форматі pdf є усі тексти.

Допоможе

План

1. Категорія відмінка іменника. Відмінкова система сучасної української мови.
2. Поділ іменників на відміни.
3. Іменники, що знаходяться поза відмінами.
4. Відмінювання іменників першої відміни.
5. Відмінювання іменників другої відміни. Історична довідка про творення відмінкових закінчень родового, давального, орудного і місцевого відмінків однини та множини іменників другої відміни.
6. Відмінювання іменників третьої відміни.
7. Відмінювання іменників четвертої відміни. Невідмінювані іменники.
8. Відмінювання іменників, які мають тільки форму множини. Відмінювання іменників прикметникової форми.
9. Словотвір іменників. Продуктивні способи творення іменників.
10. Субстантивація.

Пошукова робота. Підготувати вправу на 12 випадків субстантивациї, використавши тексти підручників з читання для учнів 3 класу.

Питання для самоперевірки

Як пояснити наявність паралельних закінчень у деяких іменників української мови?

Які іменники належать до першої відміни?

Які іменники належать до другої відміни?

Які іменники належать до третьої відміни?

Які іменники належать до четвертої відміни?

Які іменники перебувають поза відмінами?

Як поділяються на групи іменники першої та другої відмін?

Розкажіть про відмінкові закінченням іменників чоловічого роду другої відміни однини.

У чому особливості правопису іменників третьої відміни родового відмінка однини?

У чому особливості відмінювання іменників 4 відміни?

Практичне заняття 5

Тема Прикметник

Мета: розглянути лексичне значення, граматичні ознаки прикметника як частини мови, розряди прикметника та ступені порівняння якісних прикметників.

Студенти повинні знати: значення та граматичні ознаки прикметника як частини мови, розряди прикметників, їх морфологічні риси, ступені порівняння, правопис прикметникових суфіксів.

Студенти повинні вміти: розпізнавати прикметник у реченні, визначати розряди прикметника, визначати і утворювати форми ступенів порівняння якісних прикметників, ставити прикметники у різні відмінкові форми.

Самостійна робота студентів: з'ясувати за тлумачним словником основні значення прикметників, що означають масті тварин. Виконати 2 вправи на ознайомлення з прикметником та 2 вправи на правопис відмінкових закінчень прикметника з підручника “Українська мова” для початкової школи.

Методичні рекомендації щодо самопідготовки

Готуючись до цього заняття, студент повинен відновити шкільні знання про цей клас слів. Особливо слід звернути увагу на поділ прикметників на розряди за значенням. Доволі часто трапляється, що не так просто визначити розряд прикметника у тому чи іншому контексті. Тому необхідно взяти до уваги здатність прикметника набувати полісемічних значень. Уживаючись у переносному значенні, прикметник може змінювати належність до того чи іншого розряду. Так, у словосполученні *солов'їне пір'ячко* – прикметник *солов'їний* належить до присвійних, а в контексті *солов'їна мова* – це якісний прикметник. Пригадаймо, що переносне лексичне значення слова (тема Лексикологія, 1 курс) пізнається тільки в контексті, у даному випадку мінімальним контекстом виступає словосполучення. Отже, щоб правильно встановити розряд прикметника, слід розглядати його значення тільки у контексті і брати до уваги його здатність набувати переносних значень. Якщо ж прикметник ужитий поза контекстом, то він у прямому значенні.

Часом у студентів виникають труднощі під час творення ступенів порівняння якісних прикметників. Даються взнаки впливи просторічних форм та суржикові варіанти типу самий розумний, більш розумніший. Щоб твердо засвоїти літературні форми ступенювання прикметників, варто звернути увагу на джерела 10, 13, 14 списку літератури. При цьому слід особливо увагу звернути на якісні прикметники, які не мають здатності утворювати ступені порівняння.

Самостійна робота до цього заняття включає таке завдання: з'ясувати за тлумачним словником основні значення

прикметників, що означають масті тварин. Законспектувати з Українського правопису питання про правопис відмінкових закінчень прикметників.

Студенту варто використати словник за ред. В.Т.Бусела, адже у ньому міститься найбільш повне зібрання слів української мови та глибоке наукове тлумачення усієї палітри лексичних значень слів. Студент може використати літературу: Великий тлумачний словник української мови/ Укл. В.Т.Бусел. – К., 2002.

У пошуках текстів підручників для початкової школи допоможе посилання:

<https://lib.imzo.gov.ua/handle/123456789/410>. Тут у форматі pdf є усі тексти.

План

1.Значення прикметника як частини мови. Специфіка граматичних категорій прикметника. Синтаксичні функції прикметника.

2.Семантичні розряди прикметників: якісні, відносні, присвійні прикметники. Перехід відносних прикметників у якісні, присвійних – у відносні і якісні.

3.Якісні прикметники, їх ознаки. Ступені порівняння якісних прикметників. Якісні прикметники, які не утворюють ступенів порівняння. Стягнені і нестягнені форми прикметників

4. Повні і короткі форми якісних прикметників. Походження повних і коротких форм прикметників.

5. Відносні прикметники. Присвійні прикметники.

6. Відмінювання прикметників. Прикметники твердої і м'якої групи. Відмінювання прикметників на -ЛИЦІЙ.

7.Творення прикметників. Перехід інших частин мови у прикметники.

Практичне заняття 6

Тема Числівник

Мета: розглянути морфологічні ознаки числівника, його розряди за значенням, розвиток українського числівника, особливості його відмінювання та вживання числівників.

Студенти повинні знати: морфологічні риси числівників, його особливості як частини мови, основні етапи розвитку числівників української мови, розряди числівників.

Студенти повинні вміти: визначати числівник і вирізняти його серед інших частин мови із значенням числа, добирати зразки малого фольклору з числівниками, розрізняти кількісні і порядкові числівники, означено- та неозначено-кількісні, дробові та збірні числівники, утворювати форми непрямих відмінків числівників різних розрядів, наголошувати числівники у прямих та непрямих відмінках.

Самостійна робота студентів: підготувати повідомлення про походження числівників на означення чисел першого і другого десятка. Підготувати повідомлення про слова-назви зі старовинних систем мір, які трапляються у творах для дітей молодшого шкільного віку. Опрацювати за «Українським правописом» та вказаною літературою питання про стилістичне використання числівників.

Методичні рекомендації щодо самопідготовки

Засвоєння числівника становить неабиякі труднощі для студентів у плані системи словозміни цього класу слів. Багаторічний вплив російськомовних джерел масової інформації призвів до поширення нелітературних форм типу *семдесят, восьмдесят*, а південно-західне наріччя привнесло форми з м'яким приголосним у кінці числівників: *п'ятдесять, сімдесять*. Опрацьовуючи джерела 9, 12, 13, студенту слід звернути увагу на здатність частини числівників утворювати паралельні форми у непрямих відмінках. Засвоєння всіх паралельних форм у словозміні числівників є обов'язковим.

Самостійна робота передбачає з'ясування за словниками значення давніх одиниць міри, ваги тощо, які трапляються в

казках для дітей. Це завдання спрямоване для полегшення самопідготовки майбутнього вчителя до уроків літературного читання, адже тексти (особливо казки) містять доволі часто слова на означення давніх мір чи ваги. Наприклад, студент з'ясує значення слів ПУД, ЛІКОТЬ, АРШИН та ін. При цьому варто використовувати словники:

1. Етимологічний словник української мови /За ред. О.С.Мельничука. – В 7-и т. Т. I – IV. – К.: Наук. думка, 1985 – 2004.
2. Великий тлумачний словник української мови/ Укл. В.Т.Бусел. – К., 2002.
3. Скопненко О.І., Цимбалюк Т.В. Сучасний словник іншомовних слів. – К.:Довіра, 2006. – 790 с.

Готуючи повідомлення про давні назви мір, варто переглянути тексти казок, вміщені у підручниках з літературного читання для початкової школи. Для цього варто звернутись до інтернет-ресурсів. Можна скористатись посиланням:

<https://lib.imzo.gov.ua/handle/123456789/410>. Тут у форматі pdf є усі тексти.

План

1. Числівник як частина мови. Розмежування числівників та інших слів із значенням кількості.
2. Шлях розвитку числівника.
3. Морфологічні ознаки і синтаксична роль числівника.
4. Розряди числівників за значенням.

Питання для самоперевірки

Які морфологічні ознаки якісних прикметників?

Які морфологічні ознаки присвійних прикметників?

Які ступені порівняння наявні у якісних прикметників?

Які ви знаєте форми ступенів порівняння якісних прикметників?

Які якісні прикметники не утворюють ступенів порівняння?

У чому специфіка відносних прикметників?
У чому специфіка присвійних прикметників?
Як виявляє себе здатність прикметників вступати в полісемічні відношення?

Практичне заняття 7

Тема Займенник

Мета: розглянути морфологічні ознаки займенника як частини мови, групи займенників за співвідносністю з іншими частинами мови, розряди та стилістичне використання займенників.

Студенти повинні знати: морфологічні риси займенника, прикметникові, іменникові та числівникові займенники, усі розряди займенників.

Студенти повинні вміти: визначати прикметникові, іменникові та числівникові займенники, визначати розряд та граматичні форми займенників у тексті, вводити відповідні займенникові форми у текст.

Самостійна робота студентів: підготувати повідомлення про уживання займенників у творах для дітей та підручниках з рідної мови для початкової школи. Опрацювати вправи на ознайомлення з займенником з підручника української мови для початкової школи. підготувати повідомлення про випадки уживання особових займенників форми однієї особи в значенні іншої.

Методичні рекомендації щодо самопідготовки

До цього заняття слід з'ясувати та законспектувати з «Українського правопису» питання про відмінкові закінчення займенників різних розрядів. А також підготувати повідомлення про уживання особових займенників.

Для цього варто скористатись літературою:

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови : Морфологія. К.: Либідь, 1993. С. 253 – 255. Займенник окремо не описаний.

2. Вихованець І.Р., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. С. 184 – 216.
3. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я. Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С. 393 - 403.

Необхідно ознайомитись з новим українським правописом 2019 р.. Для цього можна вже знайти у продажу книгу «Український правопис» видавництва «Фоліо», або ж використати інтернет-ресурси за такими посиланнями:

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019>
<https://osvitoria.media/experience/novyj-pravopys-povnyj-tekst-ta-osnovni-zminy/>

Для роботи зі шкільним підручником варто звернутись до інтернет-ресурсів або ж використати

План

1. Своєрідність займенника.
2. Групи займенників за співвідношенням з іншими частинами мови.
3. Розряди займенників за значенням.
4. Словозміна займенників.
5. Стилiстичне використання займенників.

Питання для самоперевірки

У чому полягає специфіка займенника як частини мови?

Які ви знаєте розряди займенників?

Які займенники називаються іменниковими?

Які особливості прикметникових займенників?

Які особливості числівникових прикметників?

У чому специфіка відмінювання прикметникових числівників?

Які морфологічні риси особових займенників?

Що ви знаєте про відмінювання займенників різних розрядів?

Тести для самоперевірки

1. Спільнокореневими є всі слова рядка

- А) водянистий, привід, водичка
- Б) косити, закосичити, косовиця
- В) м'ята, пом'якшений, м'яко
- Г) книжник, книгозбірня, книжка

2. НЕ МАЮТЬ закінчення всі слова рядка

- А) мадам, метро, спересердя
- Б) зараз, працюючи, учень
- В) календар, зазвичай, івасі
- Г) факсиміле, пальто, швидко

3. Зайве за морфемною будовою слово є в рядку

- А) прохід, заміс, прадід, вигін
- Б) свіжо, весело, марно, зелено
- В) портфоліо, вікно, кіно, бюро
- Г) декому, зріжу, помию, нічия

4. Суфіксальним способом утворено всі іменники варіанта

- А) єдність, шахіст, казкар
- Б) плаксі́й, веселун, міжряддя
- В) гордість, діяч, недогарок
- Г) мореплавець, хазяйка, скупій

5. Префіксально-суфіксальним способом утворено всі іменники варіанта

- А) безлюддя, прадід, подорожник
- Б) узгір'я, намордник, землерийка
- В) міжгір'я, прибічник, підвіконня
- Г) безмежжя, Засяння, рівноправ'я

6. Літеру *о* замість пропуску треба писати в слові

- А) сам...читель
- Б) земл...трус

- В) прац...здатний
- Г) житт...пис

7. Літеру *e* замість пропуску треба писати в слові

- А) смагляв...лиций
- Б) житт...дайний
- В) сніг...затримання
- Г) вугл...видобуток

8. Літеру *є* замість пропуску треба писати в слові

- А) воч..видь
- Б) дощ..мір
- В) бур...лом
- Г) смітт...збиральний

9. Способом переходу з однієї частини мови в іншу утворено всі слова в рядку

- А) подорослішати, відбігти, поранений, замальовка
- Б) майбутнє, вартовий, зимою, учительська
- В) безрукавка, співрозмовник, вчитель, дощовий
- Г) зелень, набережна, шампанське, сьогодні

10. Укажіть, в якому рядку в усіх словах нульове закінчення:

- А) портфель, портативний, хлопчик, уява
- Б) риболов, хвилеріз, місто, пілот
- В) заборона, трава, вчити, знання
- Г) студент, космос, любив, знав

11. Спільнокореневими є всі наведені слова в рядку

- А) ночувати, ночівля, ночви, ніченька
- Б) будова, будувати, забудівник, будильник
- В) горянка, гірський, горе, горювати
- Г) перелік, лічити, перелічений, лічба

12. Одне слово вжито в різних формах у рядку

- А) музика, музичний, музикант, музикальний
- Б) мрія, замріяний, мрійник, омріяний
- В) ходити, ходив, ходили, ходитимуть
- Г) круг, круглий, округлий, круговий

13. Літеру *о* замість пропуску треба писати в обох словах усіх рядків

- А) груш...подібний, чорт..полох
- Б) жовч...кам'яний, вітр..вій
- В) корен..плід, рівн...правність
- Г) вантаж..підйомник, чорн..гуз

14. Безафіксним (безсуфіксальним) способом утворено всі слова в рядку

- А) вилиск, присмерк, збіжжя, біг
- Б) багач, холодно, перелаз, занепад
- В) далеч, велич, юнь, перехід
- Г) чорнозем, водограй, медсестра, лісопарк

15. Морфема – це

- А) найменша значуща частина речення;
- Б) значуща частина речення, що виражає смислові відношення між словами;
- В) найменша значуща частина слова;
- Г) значуща частина слова, що має лексичне значення.

16. Значуща частина слова, що стоїть перед коренем і служить для творення нових слів чи нових форм – це:

- А) префікс;
- Б) постфікс;
- В) інтерфікс;
- Г) флексія.

17. Слово, що служить базою для утворення іншого, називається

- А) твірним;
- Б) значущим;

- В) основним;
- Г) дериватологічним.

18. Позначте рядок, у якому всі слова мають таку будову: префікс+корінь+закінчення:

- А) відхід, перепад, прмова, прокат, підгір'я;
- Б) проділ, пречистий, чимало, позолота, посвята;
- В) розгром, запуск, поголів'я, премило, поклик;
- Г) позов, заряд, забагато, завіса, претихий;

19. Позначте рядок, у якому всі слова утворено безафіксним способом:

- А) накіп, рудокоп, відріз, випас, виклик;
- Б) викуп, догляд, наділ, наказ, ходак;
- В) випад, дослід, хрипун, доказ, наклад;
- Г) укол, укус, улов, визиск, наказ, навар.

20. Позначте рядок, у якому всі слова утворено префіксально-суфіксальним способом:

- А) по-французьки, беззаконний, антинародний, безвольний, пристінок;
- Б) припічок, бездушний, підніжка, затінок, по-дружньому;
- В) по-перше, доцільний, багатослівний, нахлібник, обніжок;
- Г) удруге, по-нашому, пролісок, негуманний, настільний.

21. Позначте рядок, у якому всі слова мають нульове закінчення

- А) хід, піч, студент, сніг;
- Б) весело, живучи, писати, жваво;
- В) весна, радість, перехід, веселка;
- Г) килим, дорога, будинок, затінок.

22. Усі слова утворені лексико-синтаксичним способом у рядку:

- А) високоповажний, вісімсот, широковідомий, плащ-палатка;
- Б) військовий, черговий, ультрамодний, перекотиполе;
- В) полонений, наречений, добраніч, облвно;
- Г) УТН, туди-сюди, всюдихід, перекопати.

23. Визначте, яким способом у словосполученнях сільські **півні** та село **Півні** утворилися однозвучні слова:

- А) лексико-синтаксичний;
- Б) морфолого-синтаксичний;
- В) лексико-семантичний;
- Г) морфологічний.

24. У реченні «**Наречена** сиділа сумна» виділене слово утворилося:

- А) лексико-семантичним способом;
- Б) лексико-синтаксичним способом;
- В) морфологічним способом;
- Г) морфолого-синтаксичним способом.

25. Літеру *о* замість пропуску треба писати в обох словах усіх рядків, ОКРІМ

- А) вод...свяття, чорн...бривці
- Б) щир..сердний, літ..писний
- В) брон..двері, гучн..мовець
- Г) бетон...змішувач, вір..вчення

26. Жіночий рід мають усі іменники варіанта

- А) ЧАЕС, мадам, розкіш, біль
- Б) продаж, поезія, жирафа, міль
- В) путь, ООН, фальш, радість
- Г) миша, лоша, ртуть, Прип'ять

27. Спільний рід мають усі іменники варіанта

- А) незграба, суддя, тренер, сирота
- Б) ледащо, лівша, рева, листоноша

В) староста, професор, вельможа, базіка
Г) ябеда, замазура, зануда,
роззява

28. Правильно поєднано всі прикметники з іменниками в рядку

- А) довгий тунель, важка путь, перспективний інженер
- Б) багатолюдне Сочі, малий соня, старовинний піаніно
- В) непосидючий хлоп'я, молода леді, лікувальне алое
- Г) убога сирота, повноводе Конго, кольорове драже

29. Правильно поєднано всі прикметники з іменниками в рядку

- А) львівська пані, надокучлива цеце, смачне кольрабі
- Б) вітальний туш, рожевий фламінго, малий нікчема
- В) яскрава гуаш, цікаве інтерв'ю, прозора шампунь
- Г) завітчана Умань, вчена ступінь, другий степінь

30. Правильно поєднано всі прикметники з іменниками в рядку

- А) сонячне Баку, красивий какаду, сильний нежить
- Б) смачне івасі, швидке таксі, далека Перу
- В) оригінальне меню, біла тюль, маленьке шимпанзе
- Г) цікаве турне, просторе авеню, справедливе журі

31. До першої відміни належать усі іменники варіанта

- А) староста, хлоп'я, вулиця, кузня сестра,
- Б) воєвода, суддя, верба кенгуреня, душа,
- В) дорога, ріка жага, Лука, чебуречна,
- Г) миля, маля, віконниця, пора

32. До другої відміни належать усі іменники варіанта

- А) поріг, брокер, день, тюль
- Б) вікно, пальто, метро, мило
- В) барліг, брат, курінь, путь
- Г) хмарище, кіно, колесо, теля

33. До третьої відміни належать усі іменники варіанта
- А) постать, мати, стать тїнь,
 - Б) нежить, гармонь печать, лїнь,
 - В) стиль, нечисть, жаль
 - Г) бїль, сїль, мїль, смерть
34. До жіночого роду належать усі іменники рядка
- А) нежить, тюль, дївчина, листоноша
 - Б) роль, аташе, Токїо, юнь
 - В) дївча, фрекен, нїч, теля
 - Г) івасї, Міссурї(рїка), СБУ, Чилї
35. У кличному відмінку закінчення –е мають усі іменники рядка
- А) полковник, батько, жнець, кравець
 - Б) земля, круча, вітер, нїч
 - В) боєць, борець, друг, синок
 - Г) дїд, лікар, Степан, Іван
36. Лише форму однини мають обидва іменники рядка:
- А) щирїсть, прибуток
 - Б) селянство, шляхта
 - В) срібло, пектораль
 - Г) артилерїя, лейтенант
37. Лише в множинї вживаються всі іменники рядка:
- А) входини, народи, Альпи
 - Б) дрїжджі, заручини, обличчя
 - В) перемовини, дверї, ножиці
 - Г) уста, м'ясниці, перешкоди, болї
38. Лише форму однини мають обидва іменники рядка:
- А) надра, бенкети
 - Б) іменники, землі
 - В) ворота, радощї

Г) штани, суперечки

39. Лише форму множини мають обидва іменники рядка:

- А) хрестини, дрова
- Б) сутінки, вечори
- В) фінанси, кредити
- Г) терези, виделки

40. До четвертої відміни належать усі іменники рядка:

- А) сім'я, дитина, курчатко
- Б) маля, дівча, ластовенятко
- В) козеня, курча, слоненя
- Г) тім'я, ведмежа, криця

41. До жодної з відмін не належать усі іменники рядка:

- А) Чернівці, леді, штани
- Б) дощі, Черкаси, маестро
- В) міськрада, метро, рандеву
- Г) вечорниці, АТС, дно

42. Літеру Е (Є) треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка:

- А) топол..ю, вілл..ю, відвідувач..м
- Б) кобз..ю, учител..м, товариш..м
- В) віконц..м, спроб..ю, сторож..м
- Г) прізвищ..м, корова..м, ледар..м

43. Літеру Е (Є) треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка:

- А) корен..м, прохач..м, явищ..м
- Б) матері..ю, дач..ю, чемпіон..м
- В) їж..ю, літопис..м, вельмож..ю
- Г) дол..ю, поверхн..ю, відмов..ю

44. Літеру Е (Є) треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка:

- А) крамниц..ю, перелаз..м, танц..м
- Б) палац..м, полуниц..ю, олівц..м
- В) воротар..м, аркуш..м, синиц..ю
- Г) хоке..м, мистецтв..м, олен..м

45. Закінчення –А(-Я) у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку:

- А) Кривий Ріг, язик, Ташкент
- Б) портфель, гопак
- В) Крим, Конотоп, Марсель
- Г) усміх, агроном, сантиметр

46. Закінчення –А(-Я) у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку:

- А) роман, трактор, вівторок
- Б) Буг, коридор, присудок
- В) Дністер, квітень, присудок
- Г) долар, нектар, діаметр

47. Закінчення –А(-Я) у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку:

- А) кисень, Київ, предмет
- Б) вечір, січень, портрет
- В) жаль, іменинник, струмок
- Г) жир, хліб, електровоз

48. Закінчення –У(-Ю) у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку:

- А) вогонь, завод, конфлікт
- Б) хор, бальзам, мільйон
- В) барвінок, дощ, гараж
- Г) тиждень, рік, палац

49. Закінчення –У(-Ю) у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку:

- А) туман, дворик, іспит

- Б) місяць, інститут, гіпс
- В) звіробій, іній, квадрат
- Г) абзац, секрет, картон

50. Закінчення –У(-Ю) у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку:

- А) асфальт, теніс, посуд
- Б) бетон, шум, кухоль
- В) диван, вірус, любисток
- Г) інтернет, слід, млин

51. Закінчення –У(-Ю) у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку:

- А) ремонт, вокзал, лоб
- Б) аналіз, очерет, Донецьк
- В) сад, гопак, родовід
- Г) вальс, Кавказ, завод

52. Закінчення -ЕЇ у формі родового відмінка множини мають усі іменники в рядку:

- А) біль, магістраль, постіль
- Б) продаж, скрижаль, річ
- В) гроші, діагональ, вісь
- Г) суддя, сповідь, суміш

53. Правильним є продовження речення ***Ректорат університету щиро вітає з перемогою в олімпіаді...***

- А) Василя Пономаренко
- Б) Оксану Князевич
- В) Світлану Дрімліга
- Г) Максима Поясик

54. Правильним є початок листа в рядку:

- А) Дорогий мій синку Олег!
- Б) Шановна пані Станіславо!
- В) Люба сестричко Валерію!

Г) вельмишановний добродію Андріє!

55. Помилку в утворенні імені по батькові допущено у рядку:

- А) Євгенівна
- Б Спиридонівна
- В) Аркадієвна
- Г) Григорівна

56. Помилку в утворенні імені по батькові допущено у рядку:

- А) Ігоревич
- Б) Максимович
- В) Пилипович
- Г) Валерійович

57. Помилку в утворенні імені по батькові допущено у рядку:

- А) Віталіївна, Павлович
- Б) Львівна, Григорович
- В) Адамівна, Аркадійович
- Г) Хомівна, Андрієвич

58. Форми ступенів порівняння можна утворити від усіх прикметників рядка:

- А) визначний, лисий, удалий
- Б) кароокий, молодий, красивий
- В) смачний, тонкий, ефективний
- Г) бадьорий, гнідий, хворий

59. Форми ступенів порівняння можна утворити від усіх прикметників рядка:

- А) дзвінкий, білий, суворий
- Б) затемний, глибокий, молодий
- В) товстий, білосніжний, гладкий
- Г) живий, рідний, дружний

60. Форми ступенів порівняння можна утворити від усіх прикметників рядка:

- А) гучний, злий, приємний

- Б) ультракороткий, дешевий, вагомий
- В) солоденький, ретельний, щирий
- Г) здоровенний, доречний, вразливий

61.Форми ступенів порівняння можна утворити від усіх прикметників рядка :

- А) симпатичний, переконливий, дужий
- Б) зеленуватий, милий, вигідний
- В) холодний, залізний, рідний
- Г) український, жвавий, голосний

62.Правильно утворено форми ступенів порівняння прикметників у рядку :

- А) ласкавіший, порожніший, активніший
- Б) менш яскравий, скромніший, презліший
- В) самий короткий, смачніший, легший
- Г) рідніший, багатший, більш сміливий

63.Правильно утворено форми ступенів порівняння прикметників у рядку:

- А) легший, якнайпотрібніший, найбільш серйозний
- Б) менш цінний, самий свіжий, найбільш розкішний
- В) більш рішучіший, найкоротший, щонайдовший
- Г) архіважливий, наймиліший, найменш освічений

64.Правильно утворено форми ступенів порівняння прикметників у рядку:

- А) найменш вологий, самий чудовий, більш лагідний
- Б) найсамотніший, найгостріший, прудкіший за всіх
- В) дуже цікавий, менш оригінальний, найніжніший
- Г) найяскравіший, більш зручний, дорожчий над усе

65.Правильно утворено форми ступенів порівняння прикметників у рядку

- А) ліпший, найбільш упевнений, молодший за всіх

- Б) знесиленіший, найбільш суворий, відважніший
- В) найменш білявий, найтовстіший, менш свіжий
- Г) якнайтепліший, щонайвужчий, пречесніший

66. Числівниками є всі слова рядка

- А) десять, десяток, десятеро, десята
- Б) два, двійко, двоє, обидва
- В) семеро, сімка, сьомий, сім
- Г) четверо, чотири, чверть, четверті

67. Допущено помилку у відмінюванні числівника:

- А) шестидесяти семи
- Б) сорока вісьмома
- В) на двохстах п'яти
- Г) вісімдесятьма трьома

68. Правильною є відмінкова форма числівника:

- А) семистами трьома
- Б) дев'яноста чотирьома
- В) шістдесяти шести
- Г) (на) сороках п'ятьох

69. Правильною є відмінкова форма числівника

- А) тридцятьма вісьма
- Б) стома десятьма
- В) восьмидесятьом дев'ятьом
- Г) (на) чотиристах двадцятьох

70. Правильною є відмінкова форма числівника:

- А) ста сорока п'ятьма
- Б) сто сорок п'яти
- В) стам сорокам п'ятьом
- Г) стома сороками п'ятьома

71. Правильною є відмінкова форма числівника:

- А) двомастами п'ятдесятьома шістьома

- Б) двохсот п'ятидесяти шести
- В) (у) двохстах п'ятдесятьох шістьох
- Г) двохста п'ятдесяти шести

72.Правильною є відмінкова форма числівника:

- А) ста сімдесяти чотирьом
- Б) ста семидесяти чотирьох
- В) ста сімдесятьома чотирьома
- Г) стома сімдесятьма
чотирма

73.Правильною є відмінкова форма числівника:

- А) трьохсот шестидесяти двох
- Б) трьомстам шістдесяти двом
- В) трьомастома шістдесятьома двома
- Г) трьохстах шестидесятьох двох

74.Правильною є відмінкова форма числівника:

- А) чотирьохсот восьмидесяти двох
- Б) чотирьомстам восьмидесяти двом
- В) чотирьомастами вісімдесятьома двома
- Г) (у) чотирьохстах вісімдесяти
двох

75.Правильною є відмінкова форма числівника:

- А) дев'ятьохсот дев'яноста дев'яти
- Б) дев'ятистам дев'яностам дев'ятьом
- В) дев'ятьмастами дев'яноста дев'ятьма
- Г) дев'ятьомстам дев'яноста дев'ятьом

76.Помилково узгоджено числівник з іменником у словосполученні:

- А) три з половиною апельсина
- Б) двадцять два апельсини
- В) дві треті апельсина
- Г) двадцять один

апельсин

77. Помилково узгоджено числівник з іменником у словосполученні:

- А) чотири помідори
- Б) півтора огірка
- В) два з половиною банана
- Г) одна ціла і одна друга лимона

78. Помилково узгоджено числівник з іменником у словосполученні:

- А) півтора аркуша
- Б) півтора гривень
- В) вісім кілограмів
- Г) три професора

79. Помилково узгоджено числівник з іменником у словосполученні:

- А) двоє разів
- Б) півтори доби
- В) одна третя сторінки
- Г) П'ять з половиною тонн

80. Обидві частини відмінюються в усіх числівниках рядка:

- А) триста, вісімдесят, шість
- Б) одинадцять, сімдесят, двісті
- В) шістсот, чотириста, вісімсот
- Г) дев'яносто, двадцять, тринадцять

81. Порушено граматичну форму на позначення часу в рядку:

- А) одинадцята година, за чверть десята
- Б) вісім годин, четверта година
- В) чверть на третю, сьома година десять хвилин
- Г) п'ять хвилин до шостої, за дванадцять хвилин дев'ята

82. Займенниками є всі слова рядка:

- А) добре, чий, мене, казна-чого
- Б) хтозна-де, чимось, цей, ти
- В) себе, абищо, яюсь, якась
- Г) воно, скільки, жоден, я

83. З'ясуйте, скільки займенників у цьому уривку.

*Донецький кряж, і терикони, і степи, І тополятам
на алеї дуже тісно.*

*Я ж Україноньку молю: "Не відлюби Оцю мою
малесеньку вітчизну!"*

- А) 3
- Б) 5
- В) 6
- Г) 8

84. З'ясуйте, скільки займенників у цьому уривку.

*Я хочу жити просто, без прикрас,
Без тих гучних банкетів і лахміття,
Яке мені здається просто сміттям,
Що полонило нерозумних нас.*

- А) 4
- Б) 5
- В) 6
- Г) 7

85. Разом треба писати всі займенники рядка:

- А) де/хто, де/кого, будь/у/кого
- Б) бозна/чому, аби/якій, ні/що
- В) ні/ким, аби/що, де/котрий
- Г) ні/за/ким, ні/перед/чим, яке/сь

86. Разом треба писати всі займенники рядка:

- А) ні/чий, де/який, аби/що, ні/котрий
- Б) ні/для/кого, ні/який, де/ким, хтозна/що
- В) ні/чий, будь/який, ні/від/чого, казна/хто

Г) аби/що, будь/хто, де/що, казна/що

87. Через дефіс треба писати всі займенники рядка:

- А) ані/чий, будь/хто, бозна/кого, чий/небудь
- Б) де/котрий, що/небудь, ні/скільки, хто/сь
- В) будь/який, казна/чис, казна/що, який/небудь
- Г) ні/якою, чий/сь, будь/з/ким, хтозна/на/чому

88. Усі займенникові форми написано правильно в рядку:

- А) в декого, будь-до чого, бозна-що, ні з ким
- Б) де-який, де з ким, на чийомусь, аби який
- В) аби-яка, якась, казна з ким, будь-що
- Г) з будь-чим, будь із чим, ніякий, казна-чий

89. Усі займенникові форми написано правильно в рядку:

- А) ні з чим, бозна-кому, абикотрий, де в чому
- Б) ані для кого, нізким, скільки-небудь, абищо
- В) дещо, хтозна чому, аніякий, будь на чому
- Г) нічийого, казна для чого, де-котрий, якийсь

90. Правильною є форма займенника в рядку :

- А) нагородили всіх учасників
- Б) необхідно з їми порадитись
- В) відзначають цими днями
- Г) допомогли їй в підготовці

91. Потребує редагування речення;

- А) Усім нам дуже сподобалася модерна вистава.
- Б) Їхніми рецептами досі користуються кулінари.
- В) Крім неї, ніхто більше не написав рецензії.
- Г) Завдяки ним ми вивчили кримськотатарську

92. Займенник **мій** можна замінити займенником **свій** у реченні:

- А) Благословенна будь, моя незаймана дівице Десно.
- Б) Більша частина мого життя, так чи інакше, пов'язана з театром.
- В) Університет, де працює мій тато, здобув статус національного.
- Г) Я пам'ятаю вчительку мою, просту і скромну, і завжди спокійну.

93. Усі займенники є особовими в рядку:

- А) мене, тобою, собі, нам
- Б) вами, них, йому, наш
- В) тобі, нас, мене, нього
- Г) тебе, вони, кого, ними

94. До одного розряду належать усі займенники в рядку:

- А) нашого, вашим, ніякий, їхній
- Б) усякому, такий, кожен, самого
- В) цього, стільки, такими, чіями
- Г) кого, якому, котрим, скільки

95. Слово *що* є займенником у реченні:

- А) Казка — це свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої мрії.
- Б) Я тобі сказати хочу, друже, що мрій дитячих я не розгубив.
- В) Так тихо, спокійно, що хочеться сісти на човен і поплисти.
- Г) Пам'ятайте, що книги — це тисячолітня мудрість людини.

96. Слово *що* є займенником у реченні:

- А) Мак облітає так швидко, що не встигає зів'язнути.
- Б) Неба було так багато, що очі тонули в нім, як у морі.
- В) Як добре знати, що тебе веде твій власний шлях.
- Г) У парі з тобою ми будемо любити усе, що на серце лягло.

97. Усі займенники присвійні в рядку:

- А) наше, тебе, їх
- Б) вони, собі, твоє
- В) їхнє, моя, наш
- Г) інший, свій, всяк

98.Разом треба писати всі займенники рядка:

- А) казна/у/що, аби/чий, де/хто
- Б) ні/який, не/аби/що, ні/для/кого
- В) хтозна/у/чому, аби/що, не/аби/який
- Г) аби/яка, ні/що, не/аби/хто

99.Позначте рядок, в якому є прикметник інший за розрядом:

- А) дерев'яна ложка;
- Б) солом'яна стріха;
- В) залізні двері;
- Г) скляні очі.

100.Позначте рядок, в якому всі прикметники, які перейшли у розряд якісних:

- А) мишача нора, заяча шуба, риб'ячий жир;
- Б) дерев'яні двері, скляний посуд, шовкова сукня;
- В) кавове пальто, малиновий джем, яблучне повидло;
- Г) мишача душа, заячий характер, малиновий шарф.

101.Позначте рядок, в якому всі слова – прикметники:

- А) веселий, лагідний, міцний, сумний;
- Б) позолочений, мідний, мій, радісний;
- В) невдалий, безвідмовний, їхній, печений;
- Г) розказаний, зшитий, розбитий, вимитий.

102.Виділіть неправильно утворений ступінь порівняння прикметника:

- А) кращий результат;
- Б) солодкіша ягода;
- В) відвертіше зізнання;
- Г) найближча дорога.

103.Знайдіть прикметник, від якого не можна утворити ступені порівняння:

- А) премудрий;

- Б) хоробрий;
- В) розумний;
- Г) гарний.

104. Позначте рядок, у якому всі прикметники належать до твердої групи:

- А) осіння погода, літня спека, зимові канікули;
- Б) цікаві вистави, веселі діти, сині чоботи;
- В) чорні брови, добрі люди, зелені очі;
- Г) високі гори, глибокі озера, стародавні традиції.

105. Позначте рядок, у якому всі прикметники належать до м'якої групи:

- А) цікаві люди, розумні студенти, смутні часи;
- Б) внутрішні голоси, мудрі розмови, марні сподівання;
- В) лагідні руки, нічні голоси, світлі спогади;
- Г) вранішні роси, стародавні країни, літні дні.

106. Позначте рядок, у якому всі прикметники належать до якісних:

- А) веселий день, щасливий сміх, вдалий жарт;
- Б) стара липа, продуктовий магазин, вродлива дівчина;
- В) теплий дощ, вірний хлопець, телячий язик;
- Г) лисячий характер, скляні двері, тротуарна плитка.

107. Позначте рядок, в якому всі прикметники належать до відносних:

- А) тиха розмова, спритний учень, снігова завія;
- Б) материнська ласка, далека зоря, сміливий вчинок;
- В) вечірнє сонце, вершкове морозиво, вранішня роса;
- Г) повне відро, кам'яний схил, затишна квартира.

108. Позначте рядок, у якому всі прикметники належать до присвійних:

- А) левеняткові вушка, дідусева сорочка, доньчина стрічка;
- Б) Нобелівська премія, степова трава, заяча нора;

- В) солов'їний спів, пташине гніздо, молодецькі забави;
- Г) вовчий апетит, голодний студент, батьківські збори.

109. Позначте рядок з числівником:

- А) кількаразовий
- Б) півтора
- В) тричі
- Г) трирядковий

110. Позначте рядок, у якому всі числівники належать до кількісних:

- А) двадцять другий, п'ятеро, сім, вісімнадцять
- Б) один, перший, третій, одинадцятий
- В) п'ять, двоє, кільканадцять, двадцять шість
- Г) чотири, сто, двадцять третій, четверо

111. Позначте рядок, у якому неправильно написано відмінкові форми числівників:

- А) одній п'ятій, двадцятьома, дев'ятистам, п'ятисот;
- Б) триста двадцять сьомого, восьми, одному, десятьох;
- В) сьоми, двадцятих, п'ятимастами, трьох цілих п'ятьох сьомим;
- Г) три цілих п'ять сьомих, двом, дев'яносто дев'ятому, чотрьомстам.

112. Визначте, де неправильно поєднано числівник з іменником:

- А) чотири місяця;
- Б) два рази;
- В) п'ять кілограмів;
- Г) сім днів.

113. Визначте, де неправильно записано числівники:

- А) п'ятдесят, тридцять чотири, одинадцять, сьомий;
- Б) третій, сімдесят, потроїти, двісті;
- В) четвертий, п'ятеро, шістсот, одинадцять;

Г) шістдесят, кілька надцять, по-двоїти, шість сотий.

114. Позначити неправильно утворену відмінкову форму числівника:

- А) сіма;
- Б) сьомастами;
- В) (на) трьохстах;
- Г) двохсот сорока.

115. Позначте речення, що потребує редагування:

- А) Лихо трапилося з одним туристом;
- Б) Його премійовано п'ятьмастами гривнями;
- В) Збори розпочнуться о сімнадцятій годині;
- Г) На складі бракувало півторака кілограм борошна.

116. Позначте рядок, в якому всі слова займенники:

- А) мій, їхній, сам, твій;
- Б) добрий, твій, самостійний, я;
- В) він, ми, вони, багато, кілька;
- Г) де, куди, звідки, там.

117. Позначте рядок, у якому всі займенники є особовими:

- А) твого, тобі, вам, свого;
- Б) їхній, ваш, нашого, мого;
- В) декого, дечому, якого, ні для кого;
- Г) нас, мене, вами, ним.

118. Позначте рядок, у якому всі займенники є присвійними:

- А) наш, його, якийсь, цей;
- Б) мій, стільки, хтозна-чий, мене;
- В) мій, свій, їхній, твій;
- Г) такий, весь, всякий, той.

119. Усі займенники слід писати через дефіс у рядку:

- А) казна/скільки, аби/кому, де/хто;
- Б) де/що, ні/хто, де/котрий;

- В) де/котрий, казна/що, аби/де;
Г) чому/небудь, хто/небудь, казна/що.

120. Позначте рядок, у якому всі займенники належать до одного розряду:

- А) хтось, щось, дець, ніхто;
Б) мій, твій, мене, тобі;
В) якась, будь-хто, абихто, що-небудь;
Г) нічий, їхній, такий, твій.

2 семестр

Лекція 1

Тема Дієслово

Мета: дати загальну характеристику дієслову як одній із центральних частин мови, розглянути інфінітив, дві основи дієслова і їх роль у творенні дієслівних форм; корелятивні видові пари дієслів і способи творення корелятивних пар; категорію перехідності та стану дієслів.

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: визначення дієслова, його граматичні характеристики, особливості неозначеної форми дієслова, категорію виду та її реалізацію в дієсловах, способи творення корелятивних пар., станові форми дієслова.

Самостійна робота студентів: з'ясувати і законспектувати питання про так звані одновидові дієслова.

Ключові слова: дієслово, інфінітив, основа теперішнього часу, основа інфінітива; дієвідмінювані, відмінювані, незмінні форми дієслова; категорія виду; корелятивна пара, одновидові дієслова. Активний, пасивний, зворотньо-середній стан дієслів. Дієслова поза станом.

План

1. Дієслово як частина мови. Морфологічні ознаки дієслова Дієвідмінювані, відмінювані і незмінні форми дієслова.
2. Неозначена форма (інфінітив) як початкова форма дієслова.

3. Дві основи дієслова та їх роль в утворенні дієслівних форм.
4. Категорія виду дієслова. Значення доконаного і недоконаного виду. Видові пари дієслів. Способи творення видових пар.
5. Категорія перехідності-неперехідності дієслова.
6. Категорія стану дієслова. Дієслова активного, середньо-зворотного та пасивного стані.
7. Дієслова, у яких форма стану не визначається (дієслова, що перебувають "поза станом").

Література

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови : Морфологія. К.: Либідь, 1993. . 157 – 243.
2. Вихованець І.Р., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. С. 217 - 297.
3. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я.Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С. 403 – 446.
4. Дудик П.С., Литовченко В.М. Сучасна українська мова. Завдання і вправи. К.: Академія, 2007. С. 92 – 118.
5. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1. К.: Вища школа, 1972. С. 320 - 370.
6. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова.: Морфологія. К.: Вища школа, 1993. С. 158 - 241.
7. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. К.: Кондор, 2008. С.157 – 232.
8. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім.. М.П.Бажана, 2000. С.141 -146, 588 - 589.
9. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. К.: Літера, 2000. С.364 - 410.
10. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С. 503 – 524, 531 – 566.

11. Ющук І.П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С. 369 - 405.
12. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. К.: КНЕУ, 2005. С.226 – 257.
13. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> параграфи 115, 118

Тезаурус

Дієслово – це самостійна частина мови, що означає дію, процес та стан і виражає її у граматичних категоріях виду, стану, способу, часу, особи.

Основа інфінітива - це частина дієслова в неозначеній формі, що залишається після відокремлення від форми інфінітива суфікса **-ти(-ть): писа-ти, працюва-ти.**

Основа теперішнього часу – це частина дієслова, що залишається після віднімання закінчення **-уть, -ать** від дієслів у формі теперішнього часу третьої особи множини: **лежать** == **леж** + **-ать, стоять** == **стој-** + **ать.**

Дієвідмінювані або особові форми дієслова становлять переважну більшість дієслівних форм. Це граматичні форми способу, часу, особи дієслова, родові форми дієслів: **писатиму, напишу.**

Відмінювані форми дієслова – це дієприкметники тому, що мають рід, число, відмінок і узгоджуються з іменником у цих формах.

Незмінні форми дієслова – це інфінітив, дієприслівники і форми на **-но, -то.**

Інфінітив дієслова – неозначена форма дієслова, що означає найбільш узагальнену дію, безвідносно до особи, числа, способу, часу: **писати, жувати.**

Дієприслівник – це дієслівна форма, що означає додаткову дію до основного дієслова: **читаючи.**

Безособові форми на **-но, -то** виражають дію поза відношенням до її виконавця: **виконано.**

Категорія виду дієслова - це граматична категорія, що означає відношення дії до її внутрішньої часової межі.

Дієслова **недоконаного виду** означають дію, не завершену в часі, і відповідають на питання *що робити?»: **дивитись, працювати, дрімати, зупинятись.***

Дієслова **доконаного виду** означають обмежену в часі дію і відповідають на питання *що зробити?»: **вийти, виправити, знайти, доказати.***

Два одноосновних дієслова, що відрізняються формою виду, творять так звану **видову (корелятивну) пару.**

Двовидові (непарновидові) дієслова – це дієслова, які без зміни у морфемному складі можуть позначати то обмежену, то необмежену в часі дію, тобто мати значення і доконаного, і недоконаного виду: **арештувати, женити, воліти.**

Одновидові дієслова – це дієслова, які в будь-яких контекстах мають значення тільки одного виду. Так, значення тільки недоконаного виду мають дієслова **переслідувати, чатувати, вимагати, нездужати.**

Категорія перехідності – перехідності дієслова виражає зв'язок дієслів з іншими частинами мови – об'єктами дії.

Перехідними є дієслова, які мають при собі іменник-додаток у формі знахідного відмінка без прийменника: **малювати двері, плавити залізо, приймати друга.**

Неперехідними є дієслова, які поєднуються з іменниками в інших відмінкових формах: **розмовляти з батьками, подякувати матері.**

Категорія стану – це загальнодієслівна категорія, що означає відношення дії до суб'єкта і об'єкта.

До **активного стану** належать дієслова, що означають дію суб'єкта, спрямовану на об'єкт, виражений прямим додатком у формі знахідного відмінка без прийменника: **написати листа, опрацювати статтю.**

До **пасивного стану** належать дієслова, коли вони вступають у такі відношення, при яких суб'єкт виражається іменником в орудному без прийменника і в реченні є додатком, а об'єкт дії виражається іменником в називному відмінку і в реченні є підметом: **Рішення затверджується Верховною радою.**

До дієслів **зворотно-середнього стану** належать ті, що означають дію суб'єкта, спрямовану на нього самого. Тобто дієслова зворотно-середнього стану виражають відношення, при яких суб'єкт є водночас об'єктом дії: *дівчинка умивається, літак відірвався від землі.*

До **нульового (поза станом) стану** належать дієслова:

1. Дієслова, які без **–ся** не вживаються: *спілкуватися, боятися, сміятися, пишатися, дивитися, намагатися, усміхатися, журитися, схаменутися.*

2. Дієслова, які творяться додаванням частки **–ся**, що має словотворче значення, тобто надає дієслову нового лексичного значення: *бігати – добігатися, сидіти – насидітися, удавати – удаватися, діставати – діставатися.*

3. Неперехідні дієслова без частки **–ся**: *корабель пливе, годинник ходить.*

Лекція 2

Тема Дієслово

Мета: визначити категорію особи дієслова, особові форми дієслів, розглянути категорію способу і часу дієслова, дієвідмінювання дієслів.

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: значення дійсного, умовного та наказового способів, особові форми теперішнього, майбутнього часу та дієвідміни дієслів.

Самостійна робота студентів: опрацювати питання про транспозицію часових форм (уживання форм одного часу в значенні іншого) дієслів.

Ключові слова: особа, спосіб, час дієслова; дійсний, умовний, наказовий спосіб, дієвідміни дієслова, особові форми дієслів.

План

1. Категорія особи дієслова. Значення форм першої, другої і третьої особи, їх морфологічне вираження. Безособові дієслова.

2. Категорія способу дієслова. Основні значення дійсного, умовного та наказового способу.

3. Категорія часу дієслова. Значення теперішнього, майбутнього, минулого часу дієслів.

4. Морфологічне вираження часових форм. Творення часових форм дієслів в українській мові (з історичним поясненням).

5. Особові форми теперішнього часу. Дієвідмінювання: перша та друга дієвідміна дієслів. Особливості дієвідмінювання дієслів БУТИ, ДАТИ, ЇСТИ та дієслів з основою на -ВІСТИ (ВІДПОВІСТИ, РОЗПОВІСТИ).

6. Особові форми майбутнього часу. Історична довідка про походження форм майбутнього часу.

Література

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови : Морфологія. К.: Либідь, 1993. . 157 – 243.
2. Вихованець І.Р., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. С. 217 - 297.
3. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я.Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С. 403 – 446.
4. Дудик П.С., Литовченко В.М. Сучасна українська мова. Завдання і вправи. К.: Академія, 2007. С. 92 – 118.
5. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1. К.: Вища школа, 1972. С. 320 - 370.
6. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова.: Морфологія. К.: Вища школа, 1993. С. 158 - 241.
7. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. К.: Кондор, 2008. С.157 – 232.
8. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім.. М.П.Бажана, 2000. С.141 -146, 588 -589.
9. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. К.: Літера, 2000. С.364 - 410.
10. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С. 503 – 524, 531 – 566.

11. Ющук І.П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С. 369 - 405.
12. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. К.: КНЕУ, 2005. С.226 – 257.
13. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> параграфи 115-117

Тезаурус

Категорія способу дієслова – це морфологічна категорія, що означає відношення дії (процесу) до дійсності.

Дійсний спосіб (індикатив – лат. *indicātivus* – *дійсний спосіб*) означає реальну дію, яка виявляє себе в трьох часових параметрах: теперішньому, минулому, майбутньому.

Наказовий спосіб (імператив – від лат. *imperātivus* – *наказовий спосіб*) виражає волевиявлення мовця – прохання, побажання, наказ, спонування до дії: ***Багато знай, та це питай*** (Н. тв.).

Умовний спосіб означає дію, можливу за певних умов, тобто нереальну в даний момент: ***хотів би, прийшла б***.

Категорія особи – це граматична категорія, що виражає відношення дії до мовця з поглядом того, хто говорить.

Категорія часу – це морфологічна словозмінна категорія дієслова, що виражає відношення дії до моменту мовлення. Категорія часу властива дієсловам тільки дійсного способу.

Теперішній час означає дію як процес, що збігається з моментом мовлення

За характером голосного в особовому закінченні дієслова поділяють на **дві дієвідміни**.

Для розрізнення дієвідмін дієслів використовують три прийоми: за особовим закінченням третьої особи множини, за голосним в інших особових формах та за основою інфінітива .

Поza дієвідмінами перебувають дієслова **бути, дати, їсти** та дієслова з основою на **–вісти: *відповісти, заповісти***. Їх називають **архаїчні дієслова**.

Майбутній час дієслова означає дію, яка відбуватиметься після моменту мовлення: **Поговоримо думами тихо** (Л.К.)

Розрізняють просту, складну та складену форми майбутнього часу.

Проста форма майбутнього часу твориться від дієслів доконаного виду: *написати – напишу*.

Складна форма майбутнього часу твориться від дієслів недоконаного виду додаванням до інфінітива особових закінчень –му, -мемо, -меш, -мете, -ме, -муть: *наглядатиму, робитимеш, писатиме, працюватимемо, літатимете, плакатимуть*.

Складена форма майбутнього часу твориться конструкцією з інфінітива дієслова недоконаного виду та допоміжного дієслова **бути** в особових формах: *буду писати, будеш зустрічати, будемо спати*.

Лекція 3

Тема Дієслово

Мета: розглянути категорію роду та родові форми дієслів, умовний та наказовий спосіб дієслів; взаємозв'язок основних граматичних категорій дієслова та творення дієслів; дієприкметник та дієприслівник .

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: родові та числові форми дієслів, взаємозв'язок граматичних категорій дієслів; Дієприкметники, дієприслівники та форми на –но, -то; а також творення дієслів.

Самостійна робота студентів: опрацювати питання про уживання форм одного способу в значенні іншого, опрацювати питання про відокремлення у реченні дієприкметників і дієприкметникових зворотів та дієприслівників і дієприслівникових зворотів. .

Ключові слова: родові форми дієслова, умовний спосіб дієслів, наказовий спосіб дієслів; творення дієслів; дієприкметник, дієприкметниковий зворот, дієприслівник, дієприслівниковий зворот, форми на -но,-то.

План

1. Категорія роду дієслова. Родові форми минулого часу.
2. Родові й числові форми умовного способу дієслів. Наказовий спосіб дієслів та його граматичні форми.
3. Зв'язок категорії часу, способу й виду у дієсловах.
15. Творення дієслів. Основні дієслівні префікси та суфікси.
- Творення дієслів від власних основ та від основ інших частин мови.
16. Дієприкметник та його граматичні особливості.
17. Дієприслівник та його граматичні особливості.
18. Форми на -но,-то.

Література

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови : Морфологія. К.: Либідь, 1993. . 157 – 243.
2. Вихованець І.Р., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. С. 217 - 297.
3. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я.Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С. 403 – 446.
4. Дудик П.С., Литовченко В.М. Сучасна українська мова. Завдання і вправи. К.: Академія, 2007. С. 92 – 118.
5. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1. К.: Вища школа, 1972. С. 320 - 370.
6. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова.: Морфологія. К.: Вища школа, 1993. С. 158 - 241.
7. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. К.: Кондор, 2008. С.157 – 232.
8. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. С.141 -146, 588 -589.
9. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. К.: Літера, 2000. С.364 - 410.
10. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С. 503 – 524, 531 – 566.

11. Ющук І.П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С. 369 - 405.
12. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. К.: КНЕУ, 2005. С.226 – 257.
13. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> параграфи 33, 34, 115-120.

Тезаурус

Минулий час дієслова означає дію, яка відбулася до моменту мовлення: *Ми все по-братськи порівну ділили* (Д.Луценко).

Дієслова минулого часу змінюються за числами, а в однині – за родами. Категорія особи дієсловами минулого часу не властива.

Продуктивними для дієслів є такі **способи творення**, як суфіксальний, префіксальний, суфіксально-префіксальний. Дієслова творяться від власних, дієслівних основ та від інших частин мови.

Дієприкметник – це відмінювана форма дієслова, що виражає ознаку предмета за дією:

Від дієслова дієприкметник має такі граматичні риси, як:

1. Дієслівна основа: дієприкметники творяться від основ інфінітива та основ теперішнього часу: *прочитати* – *прочитаний*.

2. Категорія виду: *писати* – *писаний*, *дописати* – *дописаний*. При цьому дієприкметник зберігає форму виду дієслова, від якого він твориться: *прополений* від *прополоти*, *полений* від *полоти*.

3. Категорія часу. Дієприкметники уживаються у теперішньому та минулому часі. Наприклад, *сяюче небо* == *небо, яке сяє* – теперішній час; *обвуглена земля* == *земля, яка обвуглилась* – минулий час.

4. Категорія стану. Дієприкметники уживаються у формах активного і пасивного стану.

Від прикметника дієприкметник має такі граматичні риси:

1. Лексичне значення: означає ознаку (відповідає на питання *який?*): ***украдене щастя, намальована ніч.***

2. Граматичні категорії роду, числа, відмінка: ***вимите небо*** – Н.в., ***у вимитому небі*** – М.в.

Дієприкметник узгоджується у роді, числі й відмінку з іменником, як і прикметник.

Дієслівні форми на –но, –то мають стабільну синтаксичну функцію в реченні: виступають головним членом односкладного безособового речення.

Дієприслівник – це незмінна дієслівна форма, яка, означаючи додаткову дію, пояснює в реченні основне дієслово: ***написавши, стоячи.***

Від дієслова у дієприслівника зберігаються такі граматичні ознаки:

1. Дієслівна основа. Дієприслівники творяться від дієслівних основ теперішнього часу: ***зберігають - зберігаючи, навчаються - навчаючись, перемагають - перемагаючи*** або основ інфінітива: ***попрацювати - пропрацювавши, зайти - зайшовши, стати - ставши.***

2. Перехідність. Дієприслівники можуть мати перехідне або неперехідне значення, яке співвідносне з дієслівними основами, від яких вони творяться: ***Лежачи на печі, не здобудешся на калачі*** (Н. тв.) – дієприслівник неперехідний. ***Даючи біду, Бог дає і розум*** (Н.тв.) – дієприслівник перехідний.

3. Категорія виду, категорія часу.

Від прислівника дієприслівники мають:

1. Незмінність. У дієприслівників відсутня система словозміни.

2. Синтаксичну функцію обставини.

Лекція 4

Тема Прислівник

Мета: розглянути прислівник як окремий розряд слів, його правопис та уживання.

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: граматичну специфіку прислівників як частини мови, їх розряди і правопис, предикативні прислівники. Модальні слова

Самостійна робота студентів: опрацювати питання про правопис прислівників (за матеріалами параграфів «Українського правопису») та уживання модальних слів.

Ключові слова: прислівник, означальні, обставинні прислівники, предикативні прислівники (слова категорії стану), модальні слова.

План

1. Значення, морфологічні ознаки і синтаксичні функції прислівника.
2. Розряди прислівників за значенням.
3. Творення прислівників.
4. Перехід прислівників у службові слова.
5. Правопис прислівників.
6. Предикативні прислівники (слова категорії стану) та їх уживання у безособових реченнях.
7. Модальні слова як особливий розряд слів в українській мові. Розряди модальних слів. Синтаксична функція модальних слів.

Література

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови : Морфологія. К.: Либідь, 1993. С. 243 - 273.
2. Вихованець І.Р., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. С. 298 - 327.
3. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я. Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С. 403 – 446.
4. Дудик П.С., Литовченко В.М. Сучасна українська мова. Завдання і вправи. К.: Академія, 2007. С. 118 – 124.

5. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1. – К.: Вища школа, 1972. С. 307 - 320.
6. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова.: Морфологія. К.: Вища школа, 1993. С. 241 - 246.
7. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. К.: Кондор, 2008. С.131 – 156.
8. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. С.491 -492.
9. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. К.: Літера, 2000. С.410 - 425.
10. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С.525 – 566.
11. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С.525 – 566.
12. Ющук І.П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С. 405-418.
13. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. К.: КНЕУ, 2005. С.258 – 271.
14. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> параграф 41.

Тезаурус

Прислівник - це невідмінювана частина мови, яка виражає якісну, кількісну чи іншу ознаку ознаки, дії чи стану

Означальні прислівники виражають якісну характеристику дії, рідше - стану: *добре, весело*.

Обставинні прислівники означають зовнішні обставини, за яких відбувається дія: *літом, сидьма*. Вони діляться на такі значеннєві групи:

1.Прислівники часу - означають час, протягом якого відбувається дія і відповідають на питання коли?, відколи?,

доки?, як довго?: *надовго, щодня, зрідка, знову, сьогодні, завтра, літом.*

2. Прислівники місця - означають місце або напрям дії та відповідають на питання де?, куди?, звідки?: *наліво, вниз, вдалину, прямо.*

3. Прислівники причини - означають причину, за якої відбувається дія, і відповідають на питання чому? , через що? , з якої причини?: *згарячу, зопалу, здуру, знічев'я.*

4. Прислівники мети - означають мету дії, вираженої дієсловом, і відповідають на питання нащо?, для чого?, навіщо?, з якою метою?: *навмисне, зумисне, напоказ, наперекір.*

Модальні прислівники (модальні слова) виражають ставлення мовця до висловлюваного або надають слову чи цілому реченню різноманітних модальних відтінків.

Модальні прислівники виконують в реченні **сталу функцію**: виступають вставними словами, тому вони з реченням граматично не пов'язані: ***Втриматись на ногах старенькій матері, видно, дуже важко*** (Ст.).

Модальні слова мають доволі різноманітне значеннєве поле. Їх можна поділити на такі основні значеннєві групи:

1. Впевненості, ствердження, достовірності мовленого: ***безперечно, зрозуміло, звичайно, звісно, ясно, явно, природно, певно;***

2. Сумніву, невпевненості, вірогідності думки: ***очевидно, певно, видно, може, мабуть, здається;***

3. Виражають власний, суб'єктивний погляд мовця: ***власне, правда;***

4. Виражають зв'язок думок, вказують на їх послідовність: ***напевно, отже, звичайно, мабуть, безумовно, навряд, по-перше, по-третє;***

5. Вирізнєння повідомлюваного серед інших фактів: ***передусім, потім, нарешті;***

6. Наголошення на тому, що сказане є підсумком, висновком : ***отже, таким чином, словом, коротше.***

Лекція 5

Тема Службові частини мови. Прийменник

Мета: дати загальну характеристику службових частин мови, розглянути прийменник та його функції в реченні.

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: загальну характеристику службових частин мови, прийменники первинні та вторинні, уживання прийменників з іменними частинами мови.

Самостійна робота студентів: опрацювати питання про класифікацію прийменників з підручника Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я. Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. – Л.: Вища школа, 1997. - С. 457.

Ключові слова: прийменник, сполучник; первинні, вторинні прийменники.

План

1. Службові слова, їх загальна характеристика та особливості.
2. Поняття про прийменник як про частину мови, що служить для розрізнення відмінкових форм.
3. Поділ прийменників на групи за походженням. Морфологічний склад прийменників. Уживання прийменників з формами непрямих відмінків.
4. Основні смислові відтінки, які вносять прийменники у сполученні з відмінковими формами іменників.

Література

Прийменник

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови : Морфологія. К.: Либідь, 1993. С. 276 - 299.
2. Вихованець І.Р. Прийменникова система української мови. К., 1980.
3. Вихованець І.Р., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. С.327 – 346.

4. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я.Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С.455 – 469.
5. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Частина І. – К.: ВШ, 1972. С. 370 – 384.
6. Кучеренко І.К. Теоретичні питання граматики української мови. Ч.2. К.:ВШ, 1964.
7. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова.: Морфологія. К.: Вища школа, 1993. С. 246 - 251.
8. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. К.: Кондор, 2008. С.233 – 243.
9. Сучасна українська мова / За ред. О.Д.Пономарева. К.: Либідь, 1997. С. 200-208.
10. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім.. М.П.Бажана, 2000. С.486.
11. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. К.: Літера, 2000. С.425 - 432.
12. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С. 567 – 574, 579 – 602.
13. Ющук І.П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С.419 – 426.
14. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. К.: КНЕУ, 2005. С.272 – 278.
15. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onov1-pravo.pdf> параграф 23, 42.

Тезаурус

Применник - службова частина мови, що служить для диференціації відмінкових форм іменника та інших іменних частин мови.

Первинні применники – це непохідні, найдавніші применники: *у, на, до, за* та ін..

Вторинні - це похідні применники. Вони утворились від інших частин мови пізніше, ніж первинні: *внаслідок, упродовж, коло* та ін..

Прості применники - це применники, що мають одноморфемну структуру: *від, про, при*.

Складні прийменники утворені поєднанням двох або кількох простих прийменників: *з-за, з-поміж, з-понад*.

Складені прийменники - це прийменники, оформлені кількома окремими словами: *разу через, на відміну від*.

Просторові відношення у сполученні з іменниками виражають прийменники: *біля, близько, вище, всередину, за, збоку, неподалік, назустріч, попереду, навкруг* та ін.

Часові (темпоральні) відношення виражають з іменниками прийменники, *одночасно з, о, наприкінці, під час*.

Логічні відношення прийменників виражають такі різновиди логічного зв'язку між явищами:

А) причини: *від, з, за, з нагоди, у результаті, на підставі, зважаючи на: на підставі ухвали, від злості, з радості*.

Б) мети: *на, для, під, по, задля, заради, ради, в ім'я, з метою: для впевненості, з метою запобігання шкоди, заради правди*.

В) допусту: *попри, незважаючи на, всупереч, наперекір*.

Лекція 6

Тема Сполучник

Мета: розглянути сполучники як службові слова .

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: типи сполучників за морфологічним складом, сполучники сурядності та підрядності; прийоми розрізнення сполучників та сполучних слів.

Самостійна робота студентів: з'ясувати і законспектувати питання про правопис сполучників.

Ключові слова: прості, складні та складені сполучники, сполучники сурядності та підрядності, сполучні слова

План

1. Сполучник як частина мови, що служить для поєднання членів речення, компонентів складних речень.
2. Типи сполучників за вживанням.

3. Типи сполучників за морфологічним складом.
4. Сполучники сурядності та підрядності, їх різновиди.
5. Правопис сполучників.
6. Сполучні слова. Відмінності між сполучниками і сполучними словами.

Література

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови : Морфологія. К.: Либідь, 1993. С. 300 - 308.
2. Вихованець І.Р., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. С.346 – 357.
3. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я.Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С.470 – 476.
4. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Частина І. К.: ВШ, 1972. С. 384 - 386.
5. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова.: Морфологія. К.: Вища школа, 1993. С. 252 - 257.
6. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. К.: Кондор, 2008. С.258 – 277.
7. Сучасна українська мова / За ред. О.Д.Пономарева. К.: Либідь, 1997. С. 208 - 213.
8. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. С.585 - 586.
9. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. К.: Літера, 2000. С. 432 - 439.
10. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С. 574 – 577, 531 – 566.
11. Ющук І.П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С. 426 - 432.
12. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. К.: КНЕУ, 2005. С.278 – 282.
13. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onov1-pravo.pdf> параграф 23, 24, 43.

Тезаурус

Сполучник – це службове слово, за допомогою якого поєднуються члени речень та частини складних речень.

Первинні (непохідні) сполучники - це сполучники, які в сучасній українській мові не мають співвідносних слів в інших частинах мови: *і, та, а, але, чи, бо, ні*.

Вторинні (похідні) сполучники утворені поєднанням деяких повнозначних слів з прийменниками: *зате, проте* та ін. До вторинних належать складні і складені сполучники.

Прості – це первинні сполучники, що не поділяються на морфеми, а подекуди й на склади.

Складні сполучники належать до вторинних. Вони морфологічно поділяються на дві і більше частин і є наслідком з'єднання в одне двох і більше слів: *як + би = якби; за + те = зате*.

Складені сполучники теж належать до вторинних. Вони становлять конструкції з двох і більше самостійних слів: *дарма що, як – так, не тільки – а й*.

Одиничні – це неподільні сполучники, що не повторюються при кожному однорідному компонентіві речення.

Повторювані сполучники повторюються при кожному однорідному компонентіві речення.

Парні - це складені похідні сполучники, кожна частина яких належить до різних членів речення або до різних частин складного речення: *як не ...то, якщо ... то, для того ... щоб*.

Сурядні сполучники оформляють синтаксичні відношення між рівноправними компонентами речень і мають такі різновиди:

1. **Єднальні** сполучники: *і (й), та, також, і .. і, ні .. ні, як .. так і, не тільки .. а й, не тільки ... але й*.

2. **Протиставні**: *а, але, та (в значенні але), так, зате, проте, однак, все ж*.

3. **Розділові** сполучники: *або, чи, або або, чи ... чи, то ... то, не то ... не то, чи то ... чи то, хоч ... хоч*.

Підрядні сполучники є основним засобом вираження підрядної взаємозалежності речень і поділяються на різновиди:

1. **Причини:** *бо, через те ... що, тому... що, зтим ... що, оскільки.*

2. **Часу:** *як, після того, як; тільки, як тільки, тільки що, щойно, тільки-но, ледве, скоро, поки, доки, аж поки, аж доки, коли, відколи.*

3. **Умови:** *якщо, коли, коли б, як, якби, як тільки, скоро, або, раз.*

4. **Мети:** *щоб, аби, для того, щоб.*

5. **Порівняльні :** *як, що, мов, мовби, немов, немовби, наче, неначе, неначебто, ніби, нібито.*

6. **Допустові:** *хоч, хай, нехай, правда, дарма що, незважаючи на те що, як, чи.*

7. **Пояснювальні:** *тобто, себто, а саме, як-от, або: Глитай , або ж Павук (П.М.).*

Лекція 7

Тема Частка

Мета: розглянути частки, їх функції у мові та правопис.

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: частки та їх групи за функціями; специфіку вживання за місцем і роллю в мовних одиницях; особливості вигука як частини мови, роль і місце зв'язки.

Самостійна робота студентів: опрацювати питання про правопис часток.

План

1. Частки як клас службових слів.
2. Функції часток за місцем і роллю в мовних одиницях.
3. Правопис часток.
4. Специфіка вигука як частини мови. Класифікація вигуків за походженням та значенням.
5. Звуконаслідувальні слова.
6. Слово БУТИ у ролі зв'язки. Абстрактні та напівповновозначні зв'язки.

Література

Частка

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови : Морфологія. К.: Либідь, 1993. С. 308 - 318.
2. Вихованець І.Р., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. – С.357 - 363.
3. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я.Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С.476 - 479.
4. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Частина І. К.: ВШ, 1972. С. 386 - 393.
5. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова.: Морфологія. К.: Вища школа, 1993. С. 257 - 260.
6. Николаева Т.М. Функции частиц в высказывании. – М., 1985.
7. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. К.: Кондор, 2008. С. 244 – 257.
8. Сучасна українська мова / За ред. О.Д.Пономарева. К.: Либідь, 1997. С. 213 - 216.
9. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. С.723 - 724.
10. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. К.: Літера, 2000. С. 439 - 444.
11. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С.577 – 578, 579 – 602.
12. Ющук І.П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С. 432 - 437.
13. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. К.: КНЕУ, 2005. С. 282 – 285.
14. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> параграф 24, 44.

Вигук

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови : Морфологія. К.: Либідь, 1993. С. 318 - 329.
2. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. М., 1986. С. 611 – 624.
3. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. К., 1988. С. 34 – 40.
4. Вихованець І.Р., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. С.374 - 390.
5. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я.Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С.480 - 486.
6. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Частина І. К.: ВШ, 1972. С. 393 - 396 .
7. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова.: Морфологія. К.: Вища школа, 1993. С. 260 - 261.
8. Мацько Л.І. Інтер'єктиви в українській мові. К., 1981.
9. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. К.: Кондор, 2008. С.277 – 284.
10. Сучасна українська мова : Морфологія / За заг. ред. І.К.Білодіда. К., 1969. С. 525 – 535.
11. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. С.64, 186 - 187.
12. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. К.: Літера, 2000. С. 439 - 444.
13. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С.578 – 602.
14. Ющук І.П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С. 437 - 440.
15. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. К.: КНЕУ, 2005. С.287 – 289.
16. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onov1-pravo.pdf> параграф 157.

Зв'язка

1. Вихованець І.Р., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. С.363 - 373.
2. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Частина І. К.: ВШ, 1972. С. 390 - 391.
3. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. С.187.іцуцзд

Тезаурус

Частки - це службові слова, які надають словам, словосполученням чи реченням нових значенневих відтінків, творять форми слів або нові слова.

Первинні частки - непохідні.

Вторинні частки – похідні – творяться від інших частин мови і зберігають з ними структурний і семантичний зв'язок.

Прості частки оформляються одним словом.

Складені – це частки, які мають у своєму складі два-три слова

Фразові частки (сміслові) – це частки, що виражають різні смислові відтінки слів, частин речень і цілих речень.

1. **Вказівні**: *ось, он, осьде, онде, от, то, ото, це, оце, воно, ген.*

2. **Означальні**: *майже, мало не, трохи не, ледве не, власне, саме, якраз, точно, рівно, справді, дійсно.*

3. **Видільні**: *тільки, лише, хоч, хоча, хоч і, хоч би, виключно, і, й, та, таки, аж, навіть, вже, ж, же, бо.*

4. **Модальні частки** є засобом формування речень за метою висловлення. Вони поділяються на:

а) **стверджувальні** частки функціонують у розповідному реченні, *це так, авжеж, атож, аякже, еге;*

б) **заперечні**: *не, ні, ані;*

в) **питальні**: *чи, хіба, невже, що за.* Ці частки є засобом оформлення питальних речень.

г) спонукальні: *хай, нехай, бодай, годі, ну, давай, на, -бо, -но, би, б*;

5. Емоційно-експресивні частки *от уже, що за, де там, просто, адже, адже ж, от уже, куди там* вносять емоційні відтінки у висловлювання.

Словотворчі частки служать засобом творення слів з новими значеннями: *де-, аби-, -сь, казна-, хтозна-, -будь-, -небудь, би (б), же(ж), ні, не*.

Формотворчі частки використовуються для творення граматичних форм слів: *хай, нехай, най–, би (б), –ся (-сь)*.

Вигуки - це особливий розряд слів, які служать для безпосереднього найкоротшого вираження емоцій і волевиявлень: *Ох!*

Первинні вигуки – це слова-сигнали, що виражають почуття чи волевиявлення. Вони дуже прості за будовою: складаються з одного-двох-трьох звуків і обов'язково супроводжуються певною інтонацією: *а!, е!, о!, у!*.

Вторинні вигуки утворені від інших частин мови: іменників, дієслів, прислівників, які втратили своє лексичне значення: *жах!, рятуйте!, матінко!, Боже!, мамочко!, горенько!, диви!* та ін.

Емоційні: *а!, е!, о!, у!, ; ай!, ей!, ой!; ах!, ох!, ех!, ух!, іч!, ет!, ба!; ага!, агій!*.

Спонукальні – це вигуки, що виражають волевиявлення людини: передають заклик, наказ, прохання, заохочення до дії, бажання привернути увагу: *геть!, годі!, цить!, марш!, тсс!, гайда!, буде!, ну!, агов!, ей!, гей!, стоп!, рятуйте!* та ін.

Етикетні вигуки виражають почуття морально-етичного обов'язку мовця перед співрозмовником: *До побачення!, Бувайте!, Будь ласка!, Прошу!, Добрий день!, Доброго здоров'я!*

Вокативні (апелятивні) вигуки служать для прикликання чи відганяння тварин, подання команд свійській худобі: *гей!, гиля!, но-но!, киш!, киць-киць!, ціп-ціп!, апорт!, кушпіль!, тубо!, ці-цьов!* та ін.

Звуконаслідувальні – це слова, що за допомогою мовних звуків передають акустичні уявлення мовців про звуки і шуми оточення: природних явищ, доквілля.

Зв'язки – це слова, які втратили лексичне значення дієслова і служать для вираження граматичних значень часу, способу, особи, числа в складених присудках

До власне зв'язок відносять слова *бути, становити, являти собою*.

До напівзв'язок належать *ставати, лишатися, залишатися, виявлятися, називатися, вважатися, здаватися*.

Практичне заняття 1

Дієслово. Категорія виду.

Категорія перехідності і стану дієслів

Мета: розглянути морфологічні ознаки дієслова як центральної частини мови у частиномовній системі української мови, дієвідмінювані, відмінювані та незмінні форми дієслова, категорію виду, перехідності і стану дієслів.

Студенти повинні знати: морфологічні ознаки дієслова, систему форм дієслова, особливості інфінітива, категорії виду, перехідності та стану дієслів.

Студенти повинні вміти: визначати дієслівні форми у текстах, утворювати форму інфінітиву та корелятивні пари дієслів, визначати форми стану.

Самостійна робота студентів: підготувати повідомлення про: а) синтаксичні особливості інфінітива; б) про одновидові дієслова. Знайти в текстах “Читанок” для початкової школи одновидові та двовидові дієслова. З'ясувати питання про взаємозв'язок категорії перехідності і стану та особливості граматичного зв'язку дієслова з іншими словами в реченні. Підготувати вправу та завдання для взаємоперевірки із завданням: «Визначте форму стану дієслів у тексті ...»

Методичні рекомендації щодо самопідготовки

Розглядаючи питання про способи творення корелятивних пар дієслів, слід звернути увагу, що в українській мові видові пари утворюються за допомогою або префіксальним, або суфіксальним способом, і не творяться одночасно за участю суфіксів та префіксів. Тобто, префіксально-суфіксального способу творення видових пар українській мові не властивий.

Готуючи повідомлення про синтаксичні особливості інфінітива, варто наповнити текст ілюстративним матеріалом: на кожен випадок потрібно підібрати, як мінімум, два речення. Можна скористатися джерелами, наведеними у списку літератури, можна звернутись до літературних текстів, уміщених у підручниках з літературного читання для початкової школи.

Самостійна робота до цього заняття передбачає з'ясувати питання про одновидові дієслова. Опрацьовуючи матеріал, важливо зрозуміти, що здатність утворювати корелятивні видові пари властива далеко не всім дієсловам. Про це необхідно знати учителю початкової школи, щоб вчасно уникнути помилки у доборі матеріалу для мовного аналізу. Не слід для дітей початкової школи рекомендувати для аналізу дієслова непарновидові, а тільки ті, які здатні утворювати корелятивні пари. При чому, варто добирати ті, що творять корелятивні пари найбільш частотними у мовленні засобами: префіксацією зокрема. Найбільш доцільним буде використання таких джерел:

1. Вихованець І.Р., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. С. 217 - 297.
2. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я. Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С. 403 – 446.
3. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. С.141 -146, 588 -589.
4. Український правопис. К.: Наукова думка, 1996. С.89 – 97 (параграфи 80 -85).

Необхідно ознайомитись і з новим українським правописом 2019 р. за такими посиланнями:

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019>
<https://osvitoria.media/experience/novyj-pravopys-povnyj-tekst-ta-osnovni-zminy/>

У другому джерелі студент знайде детальне тлумачення нововведень в українському правописі.

До цього заняття студент вперше підготує завдання для взаємоперевірки. Добирати матеріал до вправи «Визначте форму стану дієслів у тексті ...» легше, якщо опиратись на тексти підручників з літературного читання для початкової школи. Добираючи речення, слід уникати однотипних випадків або розміщення однотипних речень одного за одним. Всього у вправі має бути непарна кількість речень, але не менше 7. Для взаємоперевірки можна дібрати запитання для колег (не використовувати ті, що розміщені нижче) або ж скласти власні завдання, спрямовані на перевірку знань про вивчений матеріал як у цьому, так попередньому семестрах.

План

1. Дієслово як частина мови. Морфологічні ознаки дієслова, його синтаксична роль.
2. Дієвідмінювані, відмінювані і незмінні форми дієслова.
3. Неозначена форма (інфінітив) як початкова форма дієслова.
4. Дві основи дієслова та їх роль в утворенні дієслівних форм.
5. Граматичні форми дієслова.
6. Категорія виду дієслова. Видові пари дієслів.
7. Категорія перехідності дієслів.
8. Категорія стану дієслів.

Питання для самоперевірки

- Який клас слів називаємо дієсловами?
Які морфологічні ознаки мають дієслова?
Назвіть найбільш типові синтаксичні функції дієслів?
Що є морфологічним показником інфінітива?
Які граматичні особливості властиві інфінітиву?

Чому виділяють дві основи дієслова?
Яку роль відіграє основа теперішнього часу дієслова?
Що означає категорія виду дієслова?
Що називаємо корелятивною видовою парою?
Які є способи творення корелятивних видових пар дієслів?
Які дієслова належать до непарновидових?

Практичне заняття 2

Дієслово. Дійсний спосіб. Теперішній час

Мета: розглянути категорію способу дієслова, її форми, граматичне вираження дійсного способу, систему дієвідмінювання дієслів та їх особові закінчення.

Студенти повинні знати: визначення категорії способу дієслова, форми способу дієслів, морфологічне вираження дійсного способу, часові форми дієслів, особливості морфологічного вираження теперішнього часу, категорію особи дієслова та дієвідміни дієслів, особові закінчення архаїчних дієслів.

Студенти повинні вміти: визначати форму способу дієслова, визначати та утворювати особові форми дієслів, користуватись трьома прийомами визначення дієвідмін дієслів, утворювати особові форми архаїчних дієслів; морфологічні риси дієслів майбутнього часу, родові форми дієслів, граматичні особливості дієслів у наказовому способі; визначати форми часу і способу дієслів, усвідомлювати морфологічні зв'язки категорії часу, способу і виду в дієсловах, утворювати форми майбутнього та минулого часу, виконувати морфологічний аналіз дієслів.

Самостійна робота студентів: підготувати повідомлення про уживання форм одного способу в значенні іншого та про уживання форми однієї особи в значенні іншої. Знайти й проаналізувати випадки транспозиції часових і способових форм дієслів у “Читанках” для початкової школи; опрацювати за «Українським правописом» питання про правопис особових закінчень дієслів першої та другої дієвідміни. Виконати з

підручника української мови для початкової школи 3 вправи на дієвідмінювання та закінчення форм дієслів.

Методичні рекомендації щодо самопідготовки

Опрацьовуючи теперішній час дієслова, потрібно особливу увагу звернути на особові закінчення дієслів першої та другої дієвідміни, адже саме особові закінчення є морфологічним показником теперішнього часу дієслова. Майбутнім учителям початкової школи необхідно знати про особливості дієслів, які перебувають поза дієвідмінами, оскільки мають специфічні, властиві тільки для них особові форми. Дієслова *бути, дати, їсти* та з основою на *-вісти (відповісти, переповісти)* є дуже частотними, а тому часто вживаними у мовленні учнів початкової школи. На території південно-західного наріччя спостерігаються форми, відмінні від літературного варіанту: *будЕмо, їч*, форма *їж* для теперішнього часу замість *їси, даш* замість *даси* та ін. Тому майбутній вчитель початкової школи повинен твердо засвоїти літературний варіант особових форм цих слів, щоб ефективно працювати над формуванням нормативного мовлення своїх вихованців.

До цього заняття необхідно опрацювати питання про транспозицію часових форм (уживання форм одного часу в значенні іншого) дієслів.

Найбільш придатуться такі джерела:

1. Вихованець І.Р., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. С. 217 - 297.
2. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я. Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. Л.: Вища школа, 1997. С. 403 – 446.

План

1. Категорія особи дієслова. Значення форм першої, другої і третьої особи, їх морфологічне вираження. Безособові дієслова.
2. Категорія способу дієслова. Основні значення дійсного,

умовного та наказового способу. Випадки транспозиції способових форм дієслів.

3. Категорія часу дієслова. Значення теперішнього, майбутнього, минулого часу дієслів.

4. Морфологічне вираження часових форм. Творення часових форм дієслів в українській мові (з історичним поясненням).

5. Особові форми теперішнього часу. Випадки уживання форми однієї особи в значенні іншої.

6. Дієвідмінювання: перша та друга дієвідміна дієслів.

7. Особливості дієвідмінювання дієслів БУТИ, ДАТИ, ЇСТИ та дієслів з основою на -ВІСТИ (ВІДПОВІСТИ, РОЗПОВІСТИ).

8. Майбутній час дієслів, його форми.

9. Минулий час дієслів.

10. Родові й числові форми умовного способу дієслів. Наказовий спосіб дієслів та його граматичні форми. Зв'язок категорії часу, способу й виду у дієсловах.

Питання для самоперевірки

Що означає категорія особи дієслова?

Що є морфологічним показником категорії особи?

Що означає категорія часу дієслова?

Які значення властиві теперішньому часу?

Як пов'язана категорія особи з категорією часу дієслова?

Які форми майбутнього часу ви знаєте?

Як взаємопов'язані категорія часу з категорією виду дієслова?

Пошукова робота 1. Виписати 20 прикладів транспозиції форм способу дієслів з текстів для позакласного читання у початковій школі. Проаналізувати усі випадки, зробити узагальнення щодо специфіки їх уживання.

Пошукова робота 2. Виписати 20 прикладів транспозиції форм особи дієслів у текстах читанок для початкової школи. Проаналізувати особливості їх уживання.

Пошукова робота 3. Виписати 20 речень з текстів читанки для 1 класу з дієсловами у формі майбутнього часу. Зробити узагальнення щодо частотності їх уживання та

доступності для розуміння дітьми текстів з формами майбутнього часу дієслів.

Практичне заняття 3

Творення дієслів. Дієприкметник. Дієприслівник

Мета: розглянути морфологічні ознаки

Студенти повинні знати: морфологічні риси дієприкметників, дієприслівників та форм на –НО,-ТО; основні способи творення дієслів.

Студенти повинні вміти: визначати утворювати дієприкметники та дієприслівники від поданих дієслівних форм, аналізувати всі дієслівні форми у тексті.

Самостійна робота студентів: опрацювати та підготувати повідомлення про творення дієслів у дитячому мовленні. Виписати 6 прикладів дієприкметникових та дієприслівникових зворотів з “Читанок” для початкової школи. Проаналізувати розділові знаки у них.

Методичні рекомендації щодо самопідготовки

До цього заняття слід поновити шкільні знання про дієприкметник та дієприслівник як дієслівні форми. Опрацьовуючи матеріал, слід для себе чітко з'ясувати, які ж риси дієприкметник запозичує від прикметника і які від дієслова. Працюючи над питанням про творення дієприкметників, слід звернути увагу на те, що деякі форми дієприкметників практично не є вживаними в сучасній українській мові. Це необхідно вчителю початкової школи для того, щоб при доборі мовного матеріалу на уроці брати до уваги в першу чергу вживані у повсякденному мовленні форми, адже вони будуть для учнів початкової школи легшими за засвоєння.

Опрацьовуючи питання про незмінні форми на –но,-то, слід звернути увагу на їх синтаксичну особливість: вони завжди є головним членом безособового односкладного речення. Запам'ятавши цей матеріал у темі дієслово, легше

буде опанувати тему про односкладне речення у розділі «Синтаксис» (3 курс).

Самостійна робота передбачає опрацювати та підготувати повідомлення про творення дієслів у дитячому мовленні. Виписати 6 прикладів дієприкметникових та дієприслівникових зворотів з “Читанок” для початкової школи. Проаналізувати розділові знаки у них. Дана самостійна робота спрямована на ознайомлення майбутнього педагога зі шкільною літературою, зокрема з підручниками. Скористатись підручниками можна за електронними ресурсами.

Наприклад: <https://subject.com.ua/textbook/mova/>

План

1. Творення дієслів. Основні дієслівні префікси та суфікси. Творення дієслів від власних основ та від основ інших частин мови.
2. Дієприкметник як дієслівна форма. Ознаки дієслова і прикметника у дієприкметнику.
3. Активні та пасивні дієприкметники, їх творення та вживання.
4. Відмінювання дієприкметників.
5. Перехід дієприкметників у прикметники та іменники.
6. Безособові форми на –НО, -ТО. Їх походження та вживання.
7. Дієприслівник як дієслівна форма. Ознаки дієслова та прислівника у дієприслівниках. Дієприслівники доконаного і недоконаного виду, їх творення та вживання.
8. Перехід дієприслівників у прислівники.

Питання для самоперевірки

- Які ознаки прислівника має дієприслівник?
- Які ознаки прикметника має дієприкметник?
- Розкажіть про уживання дієприкметників у сучасній українській мові.
- Розкрийте питання про творення дієприкметників.
- Які особливості дієслів на –НО, -ТО?
- Які риси дієслова має дієприслівник?
- Які морфологічні риси дієслова має дієприкметник?

Практичне заняття 4

Прислівник.

Предикативні прислівники. Модальні слова

Мета: розглянути морфологічні ознаки прислівника як частини мови, творення та правопис прислівників, предикативні прислівники та модальні слова.

Студенти повинні знати: морфологічні риси прислівника як частини мови, розряди та особливості творення і правопису прислівників; роль і місце предикативних прислівників і модальних слів.

Студенти повинні вміти: визначати прислівники в тексті, виконувати морфологічний аналіз прислівників, пояснювати їх правопис; визначати у тексті предикативні прислівники і модальні слова.

Самостійна робота студентів: опрацювати за «Українським правописом» питання про правопис прислівників.

Методичні рекомендації щодо самопідготовки

Опрацювання прислівника, як і кожної частини мови, слід починати з усвідомлення трьох спільних особливостей цього класу слів: лексичної (означає ознаку ознаки, ознаку дії і т.д.), морфологічної (відсутність словозміни) та синтаксичної (типова синтаксична функція – обставина).

Особливої уваги вимагають якісно-означальні прислівники. Вони найчастіше спостерігаються у мовленні молодших школярів, їх діти найчастіше плутають з прикметниками. Майбутньому учителю початкової школи важливо усвідомити морфологічні властивості прислівника і звертати увагу школярів на необхідність вирізнення цієї частини мови шляхом постановки питань. Часто й практикуючим вчителям трапляється сплутувати іменникові прислівники з іменниками (наприклад, *літом, зимою, весною*). Тому студенту важливо навчитись розрізняти ці слова за частиномовною належністю у контекстах. Наприклад, *Хлопчики і дівчатка завжди тішаються теплим сонячним*

літом (чим? - іменник), *яке настає після завершення шкільного року.* / *Літом* (коли? – прислівник) *ми відпочивали у Карпатах.* Однак у процесі добору матеріалу до мовного аналізу на уроці варто орієнтуватись на якісно-означальні прислівники.

Опрацьовуючи ступенювання якісно-означальних прислівників, необхідно повторити тему «Прикметник» і зокрема ступенювання якісних прикметників, адже якісно-означальні прислівники утворюють ступені порівняння за тією ж схемою, що й якісні прикметники.

Готуючи тему «Прислівник» варто звернути увагу на те, що прислівник як клас слів не має власних, властивих тільки для цієї частини мови, основ. Прислівники запозичають основи від інших частин мови – прикметників, займенників, числівників, іменників, дієслів. Питання про творення прислівників легше буде засвоїти, якщо до кожного типу прислівників запам'ятати по 2-3 приклади. Саме відштовхуючись від прикладів легше систематизувати питання про творення прислівників. Самостійна робота передбачає опрацювати за «Українським правописом» питання про правопис прислівників.

Для цього використаємо:

Український правопис. К.: Наукова думка, 1996. С.89 – 97 (параграфи 80 -85).

Необхідно ознайомитись і з новим українським правописом 2019 р. за такими посиланнями:

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019>

План

1. Значення, морфологічні ознаки і синтаксичні функції прислівника.
2. Розряди прислівників за значенням.
3. Творення прислівників.
4. Перехід прислівників у службові слова.
5. Правопис прислівників.
6. Предикативні прислівники (слова категорії стану) та їх уживання

- у безособових реченнях.
7. Модальні слова як особливий розряд слів в українській мові. Розряди модальних слів. Синтаксична функція модальних слів.
 8. Повторення теми “Іменник”.

Питання для самоперевірки

Які ви знаєте розряди прислівників за значенням?

Які прислівники творять ступені порівняння?

Як прислівники утворюють ступені порівняння?

Розкажіть про творення прислівників.

Розкрийте питання про предикативні прислівники.

У чому специфіка модальних слів?

Пошукова робота. Підготувати повідомлення «Прислівники у казках читанки для 3 класу, їх особливості уживання». Підготувати повідомлення про уживання модальних слів у текстах читанок для 3 і 4 класів.

Практичне заняття 5

Прийменник

Студенти повинні знати: морфологічні риси прийменника як службової частини мови, особливості творення і правопису прийменників.

Студенти повинні вміти: визначати в тексті, виконувати морфологічний аналіз, пояснювати правопис прийменників та їх функцію в реченні.

Самостійна робота студентів: опрацювати за «Українським правописом» питання про правопис прийменників. Підготувати повідомлення про класифікацію прийменників з підручника Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я. Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. – Л.: Вища школа, 1997. - С. 361. Виконати з підручників з української мови для початкової школи вправи на ознайомлення з прийменником.

Методичні рекомендації щодо самопідготовки

Вивчаючи прийменник як клас службових слів, варто розпочинати з загальної характеристики усіх службових частин мови. Спільними рисами їх є відсутність лексичного значення, системи словозміни та синтаксичної функції в реченні. Вони залишили за собою тільки граматичне значення. Учні початкової школи часто не здатні ідентифікувати прийменник як окреме слово, бо, як відомо, первинним прийменникам бракує власного наголосу і вони виступають у тексті як проклітики. Вони допускають помилки у написанні прийменників типу *у мене, для тебе, по вулиці*. Тому вчителю початкової школи доведеться звернути увагу на цей аспект прийменника, тим більше, що знайомство з цією частиною мови учні розпочинають з конструкцій тільки з первинними прийменниками. Майбутній педагог-практик повинен добре засвоїти вторинні прийменники, адже їх суттєво більше, ніж первинних і в мовленні вони трапляються частіше. Це потрібно для того, щоб, виходячи з програми початкової школи, пропонувати для мовного аналізу конструкції з первинними прийменниками і не сплутувати вторинні прийменники з прислівниками та дієприслівниками (*незважаючи на* та ін).

Південно-західне наріччя має цілу низку конструкцій прийменник+іменник, що є відхиленнями від літературної норми (*говорити за фільм, у мене болить голова* та ін.). Тому важливим для опрацювання є питання про вживання прийменників з іменниками, яке стане в нагоді майбутньому педагогу у процесі формування літературного мовлення його вихованців.

Опрацювати питання про класифікацію прийменників з підручника Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Плющ М.Я. Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. – Л.: Вища школа, 1997. - С. 457.

План

1. Службові слова, їх загальна характеристика та особливості.
2. Прийменник як частина мови, що служить для розрізнення відмінкових форм.
3. Поділ прийменників на групи за походженням.
4. Морфологічний склад прийменників.
5. Уживання прийменників з формами непрямих відмінків.
6. Основні смислові відтінки, які вносять прийменники у сполученні з відмінковими формами іменників.
7. Повторення вивченого. Прикметник.

Питання для самоперевірки

Які загальні особливості властиві для службових слів?

Як поділяються прийменники за походженням?

Назвіть найбільш частотні прийменники української мови.

Як поділяються прийменники за морфологічним складом?

Як поділяються прийменники за смисловими відтінками, що їх вносять у сполученні з відмінковими формами іменників?

Розкрийте питання про уживання прийменників з формами непрямих відмінків іменників.

Пошукова робота 1. Виписати з підручника-читанки уривок тексту на 100 слів, проаналізувати у ньому прийменники за схемою: 1. Група прийменника за походженням. 2. Група за морфологічним складом. 3. З яким відмінком прийменник ужитий? 4. Смисловий відтінок конструкції прийменник + іменник. 5. Особливості правопису.

Пошукова робота 2. Підготувати повідомлення на тему «Прийменникові конструкції у текстах читанок для початкової школи» (розглядати тексти тільки однієї читанки).

Практичне заняття 6

Сполучник

Студенти повинні знати: морфологічні риси сполучника як частини мови, особливості правопису сполучника,.

Студенти повинні вміти: визначати сполучники в тексті, виконувати морфологічний аналіз, пояснювати їх правопис.

Самостійна робота студентів: опрацювати за «Українським правописом» питання про правопис сполучників.

Методичні рекомендації щодо самопідготовки

Опрацьовуючи сполучник, варто звернути увагу на його функціональні особливості: здатність сполучати. У початковій школі учні знайомлять із сполучниками сурядності. Тому майбутньому вчителю слід твердо засвоїти всі різновиди сполучників сурядності. Сполучники підрядності надзвичайно часто траплятимуться вчителю-практику на уроках літературного читання, а тому вони теж необхідні для засвоєння ще й тому, що часто є омонімічними із сполучними словами. Питання про розрізнення сполучників та сполучних слів потребує глибокого вивчення тому, що воно стане одним із ключових у процесі засвоєння розділу «Синтаксис складного речення». Таким чином, вивчивши, як слід, тему «Сполучник» на 2 курсі, не потрібно докладати зусиль на зазубрювання різновидів сполучників, вивчаючи складне речення.

До цього заняття слід з'ясувати і законспектувати питання про правопис сполучників. Бажано використати джерела:

1. Вихованець І.Р., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. С.346 – 357.
2. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С. 574 – 577, 531 – 566.
3. Ющук І.П. Українська мова. К.: Либідь, 2003. С. 426 - 432.
4. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> параграф 23, 24, 43.

План

1. Сполучник як частина мови, що служить для поєднання членів речення, компонентів складних речень.
2. Типи сполучників за вживанням
3. Типи сполучників за морфологічним складом.
4. Сполучники сурядності та підрядності, їх різновиди.
5. Правопис сполучників.
6. Сполучні слова. Відмінності між сполучниками і сполучними словами.
7. Повторення вивченого. Числівник.

Питання для самоперевірки

Як поділяються сполучники за вживанням?

Які ви знаєте групи за значенням сурядних сполучників?

Розкрийте питання про різновиди підрядних сполучників.

Як розрізнити сполучник та сполучне слово?

Пошукова робота. Виписати з казок для позакласного читання молодших школярів 20 речень із сполучниками сурядності та підрядності, вказавши джерело, звідки виписано приклад, функцію сполучника та зробити узагальнення про особливості вживання.

Практичне заняття 7

Частка

Студенти повинні знати: морфологічні риси як частини мови, особливості творення і правопису.

Студенти повинні вміти: визначати в тексті, виконувати морфологічний аналіз, пояснювати їх правопис.

Самостійна робота студентів: опрацювати за «Українським правописом» питання про правопис часток.

Методичні рекомендації щодо самопідготовки

Частки у початковій школі не передбачені до вивчення як окрема тема. Однак в силу того, що цей клас слів

дуже часто вступає в омонімічні відношення з іншими частинами мови (особливо фразові частки), засвоєння цієї теми є вкрай необхідним для майбутнього вчителя, який грамотно добиратиме мовний матеріал для роботи на уроці та зуміє запобігти помилки щодо сплутування частин мови. Так, *i* може виступати як сполучником, так і видільною часткою, *собі* – займенником або часткою та ін.

Учитель, який працюватиме в умовах південно-західного наріччя, повинен звернути особливу увагу на функціонування частки *–ся*. Відомо, що однією з ознак південно західного наріччя є вживання цієї частки у вільній позиції щодо слова, у складі якого ця частка перебуває в літературному варіанті: *я ся не буду перевзувати= я не буду перевзуватись* . Крім того, на Прикарпатті та в Карпатах стійко панує фонетичний варіант цієї частки як *сі*. Майбутньому вчителю слід добре засвоїти особливості як літературної вимови *–ся*, так і правила вживання цієї частки у сучасній українській літературній мові.

На самостійне опрацювання виноситься питання про правопис часток. Це зробимо за літературою:

Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К.: Вища школа, 2007. С. 574 – 577, 531 – 566.

Потрібно ознайомитись і з новим українським правописом 2019 р. за такими посиланнями:

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019>
<https://osvitoria.media/experience/novyj-pravopys-povnyj-tekst-ta-osnovni-zminy/>

Розглядаючи вигук, потрібно звернути увагу на функціонування вигуків у діалогічному мовленні, а тому на інтонаційний супровід вигука. Особливої уваги потребує і питання про розрізнення вигуків та звуконаслідувальних слів, оскільки ці групи слів часто сплутуються навіть учителями з кількарічним педагогічним стажем.

План

1. Значення часток. Функції часток.
2. Класифікація часток. Фразові, словотворчі, формотворчі частки.
3. Правопис часток.
4. Вигук. Специфіка вигука як частини мови.
5. Зв'язки, їх роль у реченні.
6. Повторення вивченого. Займенник. Дієслово.

Питання для самоперевірки

- Що ви знаєте про функції часток у мові?
- Розкрийте питання про фразові частки.
- Розкрийте питання про словотворчі частки.
- Розкрийте питання про формотворчі частки.
- Розкрийте питання про правопис часток.
- Які функції виконує у мовленні вигук?
- Як поділяються вигуки?
- У чому специфіка вигука?
- Як розрізнити вигуки і звуконаслідувальні слова?
- Розкрийте питання про роль зв'язки у реченні.

Пошукова робота 1. З підручників з рідної мови та читанок для молодших школярів виписати прислів'я з частками (15). Проаналізувати частки за поданою вище схемою, зробити узагальнення і висновки щодо їх уживання. Або підготувати повідомлення «Частки у навчальних текстах з рідної мови у початковій школі»

Пошукова робота 2. Підготувати повідомлення на тему «Вигуки у літературі для дітей молодшого шкільного віку».

Тести за матеріалом 4 семестру

1. У котрому з варіантів всі дієслова І дієвідміни?
А) читаємо, пише, кинуть, ведуть
Б) усміхається, дозволять, продала, радимо
В) переламується, ударимо, відповідає, поїде
Г) ірже, тримаєшся, радиш, йде

2. У котрому з варіантів всі дієслова є перехідними?

- А) купити книгу, готуватися до модулів, розуміти друзів
- Б) надрукувати статтю, відкрити дужки, ходити лісом
- В) не відчувати болю, насипати борщу, вітати маму
- Г) віддати другові кидається щоночі, прийти вчасно

3. У котрому з варіантів всі дієприслівники недоконаного виду?

- А) гніваючись, доглядаючи, купуючи, лікуючись
- Б) дописуючи, скорившись, викидаючи, творячи
- В) спілкуючись, додаючи, остерігаючись, зайшовши
- Г) приходячи, прийшовши, миючи, граючись

4. Знайдіть рядок, у якому є всі правильні форми майбутнього часу в 1 особі однини:

- А) Утворювати – утворюватиму, буду утворювати, утворюю
- Б) З'явиться – з'явлюсь, з'являтимусь
- В) Одержувати – буду одержувати, одержуватиму
- Г) Вийти – вийду, буду виходити, прийду

5. Виділіть рядок, у якому правильно утворений інфінітив від дієслівних форм:

- А) включений – включати
- Б) почорнілий – почорніти
- В) діставшись – діставатись
- Г) наступаючи – наступити

6. У котрому з варіантів всі дієслова І дієвідміни?

- А) ударять, цвітуть, радимо, навчатися
- Б) вибираємо, поставляє, ріжемо, чекає
- В) сядемо, скажіть, живуть, палахкотіти
- Г) даси, наказує, тримають, сядь

7. У котрому з варіантів всі дієслова є перехідними?

- А) купив борошна, вітатися з учителем, вишивати рушник
- Б) засіяти поле, відчиняю двері, подарувати квіти
- В) шити голкою, одчинити вікно, фарбувати волосся
- Г) не пити молока, помити підлогу, швидко читати

8. У котрому з варіантів всі дієприслівники недоконаного виду?

- А) закінчуючи, глузуючи, дістаючи, аплодуючи;
- Б) обідаючи, бажаючи, вітавшись, знаючи;
- В) виносячи, даруючи, знаючи, зацікавивши
- Г) помившись, працюючи, зізнавшись, втерши

9. Виділіть рядок, у якому є правильні форми майбутнього часу в 2 особі однини:

- А) спекти –пектимеш, спечеш
- Б) почекати – почекаю
- В) розходжувати –розходжуватиму, буду розходжувати, розійду
- Г) стукати — стукатиму, буду стукати

10. Знайдіть рядок з правильно утвореним інфінітивом :

- А) осілий –осісти, осідати
- Б) оформлений –оформляти
- В) підростаючи –підрости
- Г) накупившись –накупитись

11. У котрому з варіантів всі дієслова І дієвідміни?

- А) приносити, знайдуть, лякаємо, знаходимо
- Б) любити, впізнати, гоїти, ллють
- В) виконуємо, печу, досліджую, глянемо
- Г) плешеш, сидиш, палимо, будеш

12. У котрому з варіантів всі дієслова є перехідними?

- А) читати книжку, переглянути фільм, співати пісню
- Б) вирушати в похід, умиватися водою, вивчити вірш
- В) випив води, вийшов з вагона, збирала суніці
- Г) знайшов скарб, вимити руки, гарно скупатись

13. У котрому з варіантів всі дієприслівники недоконаного виду?

- А) перемагаючи, готуючись, переконуючи, усміхаючись
- Б) вирубавши, втішившись, загортаючи, переливши
- В) стогнучи, посміхаючись, зоравши, стоячи
- Г) погладжуючи, погладивши, переконавшись, одягнувши

14. У котрому з варіантів всі дієслова І дієвідміни?

- А) пишемо, чують, радимо, перемити
- Б) зліземо, поліземо, братиме, лізти

- В) хочемо, вчимо, жовтіти, обходимо
- Г) підеш, правлять, кричить, сплять

15. У котрому з варіантів всі дієслова є перехідними?

- А) перекласти текст, плакати за втратою, написати твір
- Б) різати ножем, відвідати хворого, купити ліки
- В) співати пісню, написати лист, почепити орден
- Г) погладити кішку, почути крик, голосно кричати

16. У котрому з варіантів всі дієприслівники недоконаного виду?

- А) зекономивши, забуваючи, наївшись, сходявши
- Б) оглядаючи, гостюючи, хвилюючись, чатуючи
- В) застогнавши, дооравши, доплачуючи, фільтруючи .
- Г) чіплятись, вчепившись, притримавши, читаючи

17. У котрому з варіантів всі дієслова І дієвідміни?

- А) слати, мовчать, зацвітати, обчистимо
- Б) ревемо, горіти, підмести, поцілувати
- В) казати, працює, миємо, хотіти
- Г) попрати, стелиш, даєш, бути

18. У котрому з варіантів всі дієслова є перехідними?

- А) визначити термін, принести журнал, вилзти на дерево
- Б) боротися з ворогом, відбудувати храм, не робити дурниць
- В) не чути голосів, вивчати мову, любити друга
- Г) дати життя, підготуватись старанно, дочекатись батьків

19. У котрому з варіантів всі дієприслівники недоконаного виду?

- А) вилікувавшись, побачивши, мандруючи, фотографуючи
- Б) зачесавшись, розчісуючи, готуючись, зафіксувавши
- В) сформувавши, зазирнувши, скинувши, гніваючись
- Г) навчаючи, намагаючись, пізнаючи, забуваючи

20. У якому рядку правильно підібраний інфінітив до дієприкметника?

- А) вивчений - вивчати
- Б) обмежуваний — обмежувати
- В) забезпечуваний — забезпечити
- Г) забезпечений - забезпечувати

21. У якому рядку правильно підібраний інфінітив до дієприкметника?

- А) зростаючий- зростати
- Б) поширюваний- поширити
- В) поширений- ширити
- Г) виучуваний - вивчити

22. У якому рядку правильно підібраний інфінітив до дієприкметника?

- А мелений -змолоти
- Б) впалий -падати
- В)встелений -встеляти
- Г) обмежений - обмежити

23. У якому рядку правильно підібраний інфінітив до дієприкметника?

- А) виокремлений — виокремлювати
- Б) приголублений — приголубити
- В) зіставлений - зіставляти
- Г) розроблений — розробляти

24. У якому рядку видові форми дієслів утворені тільки префіксальним способом?

- А) брати-забрати, питати — спитати, нести - принести
- Б) зшити – зшивати, питати – спитати, лишити – лишати
- В) вибрати – брати, брати – взяти, везти – возити
- Г) пізнаю'ть – пізна'ють, сміти – посміти, замітати – замести

25. У якому рядку видові форми дієслів утворені тільки префіксальним способом?

- А) зшити – зшивати, питати – спитати, летіти-літати
- Б) вибрати – брати, брати – взяти, нести - носити
- В) сміти – посміти, нехтувати — знехтувати, їсти — з'їсти
- Г) поливати-полити, мити — помити, розгодувати - розгодовувати

26. У якому рядку видові форми дієслів утворені тільки префіксальним способом?

А) відбути – відбувати, писати – списати, розкида'ти – розки'дати

Б) діставати – дістати, виїздити – виїжджати, скакати – скочити

В) бити — прибити, тягти — дотягти, співати — заспівати

Г) розбитись — розбиватись, спати — поспати, витерти - витирати

27. У якому рядку видові форми дієслів утворені тільки суфіксальним способом?

А) розфарбувати — розфарбовувати, підгодувати — підгодовувати, відшарувати — відшаровувати

Б) відбути – відбувати, писати – списати, розкида'ти – розки'дати

В) діставати – дістати, виїздити – виїжджати, скакати – скочити

Г) списати — списувати, знайти — знаходити, говорити - сказати

28. У якому рядку видові форми дієслів утворені тільки суфіксальним способом?

А) сміти – посміти, замітати – замести, догодити – догоджати

Б) летіти – літати, висіти – звисати, ловити – впіймати

В) умирати – умерти, виїздити – виїзди'ти, нехтувати – знехтувати

Г) розхолодитись — розхолоджуватись, списати — списувати, надути - надувати

29. У якому рядку видові форми дієслів утворені тільки наголосом?

А) лишити — залишати, мити — помити, витирати — витерти

Б) підставити — підставляти, спати — виспатись, дійти - доходити

В) виїздити – виїзди'ти, розкида'ти – розки'дати, пізнають – пізнають

Г) чистити — відчищати, чистити — почистити, лити — злити

30. У якому рядку видові форми дієслів утворені тільки суплетивізмом?

А) брати – взяти, ловити – впіймати, говорити - сказати

Б) везти – возити, пізнають – пізнають, сміти – посміти

В) замітати – замести, догодити – догоджати , летіти – літати

Г) висіти – звисати, умирати – умерти, виїздити – виїзди'ти

31.У якому рядку правильні форми ступенів порівняння прислівників?

А) яскраво - яскравіше, більш яскравіше, найяскравіше

Б) холодно — холодніше, більш холодно, найхолодніше, найбільш холодно, щонайхолодніше

В) світло — світліше, найсвітліше, найбільш світло, дуже світло

Г) сонячно - більш сонячно, найсаме сонячніше

32.У якому рядку є всі правильні форми ступенів порівняння прислівників?

А) спокійно — спокійніше, більш спокійно, найбільш спокійно, щонайспокійніше, найспокійніше

Б) очевидно — більш очевидно, надзвичайно очевидно, очевидно

В) пильно — пильніше, найпильніше, більш пильно

Г) сухо - сухше, сухіше, найсухіше, найбільш сухіше

33.У якому рядку є всі правильні форми ступенів порівняння прислівників?

А) правильно — правильніше , більш правильніше, більш правильно, найправильніше, найбільш правильно

Б) мокро — мокріше, більш мокро, найбільш мокро, наймокріше

В) швидко — найшвидше, більш швидше, найшвидше, найбільш швидко

Г) тупо — тупіше, найтупіше, найсаме тупіше, більш тупо

34.У якому рядку є всі правильні форми ступенів порівняння прислівників?

А) легко — легше, найлегше, більш легко, найбільш легко, щонайбільш легко

Б) приємно — приємніше, щонайприємніше, більш приємно

В) молодю — молодіше, найбільш молодю, щонайбільш молодю

Г) холодно — долодніше, найхолодніше, більш холодно

35.У якому рядку є всі правильні форми ступенів порівняння прислівників?

А) важко — важче, більш важко, найважче, найбільш важко,

щнайважче

- Б) пізно — пізніше, щонайпізніше, дуже пізно, пізнувато
- В) м'яко — м'якіше, м'якше, найсаме м'яко
- Г) чорно — чорніше, щонайчорніше, якнайчорніше

36. У якому рядку всі прислівники якісно-означальні?

- А) весело, приємно, старо
- Б) сумно, навсібіч, тихцем
- В) ретельно, голосно, там
- Г) сіро, тут, твердо

37. У якому рядку всі прислівники якісно-означальні?

- А) навприсядки, по-перше, чорно\
- Б) біло, далеко, швидко
- В) по-українськи, голіруч, тут
- Г) усміхаючись, легко, жовто

38. У якому рядку всі прислівники якісно-означальні?

- А) правильно, обабіч, кричуще
- Б) гавкаючи, стрімко, холодно
- В) тепло, старо, весело
- Г) прозоро, брудно, по-всякому

39. У якому рядку всі прислівники утворені від іменників?

- А) голіруч, направо, по-материнськи, слізно
- Б) благально, тихо, спереду, міцно
- В) літом, знадвору, навзнак, зранку
- Г) плавно, повільно, вдесятеро, тут

40. У якому рядку всі прислівники утворені від прикметників?

- А) дарма, наввипередки, досхочу, всупереч
- Б) весело, приємно, достатньо, байдуже
- В) швидко, якісно, задармо, там
- Г) навприсядки, весною, туди, направо

41. У якому рядку всі прислівники утворені від прикметників?

- А) весняно, по-новорічному, чисто, туди
- Б) рвучко, по-третє, по-моєму, грізно
- В) тихо, весело, правдиво, по-старому

Г) тенденційно, набік, впритул, нарізно

42. У якому рядку всі прислівники утворені від займенників?

- А) тут, всяко, як-небудь, яось
- Б) набік, вручну, сторчака, нагло
- В) наввипередки, лежма, навприсядки, дарма
- Г) швидко, якісно, задармо, так

43. У якому рядку всі прислівники утворені від числівників? [МС] {

- А) вдвічі, четвертувати, набіло, солодко
- Б) по-перше, втричі, вчетверо, по-п'яте
- В) навприсядки, весною, туди, направо
- Г) мигцем, навскач, холодно, зимою

44. У якому рядку всі прислівники утворені від іменників?

- А) докупи, навиворіт, наприкінці, підряд
- Б) пишно, самотійно, літом, там
- В) по-друге, злодійкувато, тихцем, всяко
- Г) лімітовано, спокійно, виключно, дарма

45. У якому рядку всі прислівники утворені від дієслів?

- А) тут, всяко, як-небудь, яось
- Б) набік, вручну, сторчака, нагло
- В) наввипередки, лежма, навприсядки, дарма
- Г) швидко, якісно, задармо, там

46. У якому рядку всі прислівники утворені від дієслів?

- А) дарма, наввипередки, досхочу, всупереч
- Б) весело, приємно, достатньо, байдуже
- В) швидко, якісно, задармо, там
- Г) навприсядки, весною, туди, направо

47. У якому рядку всі прислівники є обставинними часу?

- А) плавно, повільно, вдесятеро, тут
- Б) знову, сьогодні, завтра, літом
- В) швидко, якісно, задармо, запізно,
- Г) наліво, куди-небудь, тут, благально

48. У якому рядку всі прислівники є обставинними місця?

- А) наліво, вниз, вдалину, прямо
- Б) пишно, самотійно, літом, там
- В) тихо, весело, правдиво, по-старому
- Г) тенденційно, набік, впритул, нарізно

49. У якому рядку всі прислівники є обставинними причини?

- А) наввипередки, лежма, навприсядки, дарма
- Б) швидко, якісно, задармо, там
- В) згарячу, зопалу, здуру, знічев'я
- Г) пишно, самотійно, літом, там

50. У якому рядку всі прислівники є обставинними мети?

- А) пишно, самотійно, літом, там
- Б) наввипередки, лежма, навприсядки, дарма
- В) навмисне, зумисне, напоказ, наперекір
- Г) по-нашому, чисто, туди, як-небудь

51. У якому рядку всі модальні слова виражають упевненість, ствердження, достовірність мовленого?

- А) безперечно, зрозуміло, звичайно, звісно
- Б) напевно, отже, звичайно, мабуть
- В) очевидно, певно, видно, може
- Г) отже, таким чином, словом, коротше

52. У якому рядку всі модальні слова виражають зв'язок думок, вказують на їх послідовність?

- А) отже, таким чином, словом, коротше.
- Б) безперечно, зрозуміло, звичайно, звісно
- В) напевно, отже, звичайно, мабуть
- Г) очевидно, певно, видно, може

53. У якому рядку всі модальні слова виражають сумнів, невпевненість?

- А) безперечно, зрозуміло, звичайно, звісно
- Б) очевидно, певно, видно, може
- В) напевно, отже, звичайно, мабуть
- Г) отже, таким чином, словом, коротше

54. У якому рядку в усіх прислівниках правильний наголос?

- А) гли'боко, тепло', нещода'вно
- Б) запро'сто, абикуди', на'що, ста'ранно
- В) вира'зно, га'ряче, надво'рі, вприту'л
- Г) обабі'ч, по-но'вому, чи'сто, вглиб

55. У якому рядку в усіх прислівниках правильний наголос?

- А) строка'то, всере'дину, по-ново'му, налі'во
- Б) спере'ду, ні'яково, лі'том, навма'ння
- В) прива'тно, по-дру'жному, весе'лково, дові'дково
- Г) мрі'йливо, мету'шливо, начи'сто, паску'дно

56. У якому рядку в усіх прислівниках правильний наголос?

- А) гарячко'во, вира'зно, по-дру'ге, по-ново'му
- Б) напівлега'льно, сторча'ка, дарма', гавкітли'во
- В) пермане'тно, ва'жко, навсі'біч, по-тво'єму
- Г) бру'дно, по-украї'нськи, на'чорно, до'вго

57. У котрому з варіантів всі прийменники первинні?

- А) без, біля, всупереч, перед
- Б) попри, понад, у, напереріз
- В) у, в, до, на, з
- Г) у, в, до, вздовж

58. У котрому з варіантів всі прийменники первинні?

- А) коло, повз, у, до
- Б) при, над, по, об
- В) замість, побіч, про, для
- Г) край, коло, попід, проти

59. У котрому з варіантів всі прийменники первинні?

- А) між, над, про, при
- Б) під, край, поза, у
- В) круг, край, завдяки, просто
- Г) коло, кінець, весело, понад

60. У котрому з варіантів всі прийменники вторинні?

- А) вздовж, власноруч, кінець, близько
- Б) завдяки, просто, поверх, попереду

- В) коло, кінець, весело, понад
- Г) упродовж, понад, поза, дарма

61. У котрому з варіантів всі прийменники вторинні?

- А) круг, край, завдяки, просто
- Б) попід, прямо, від, до
- В) про, при, об, на
- Г) о, від, на, круг

62. У котрому з варіантів всі прийменники вторинні?

- А) завдяки, просто, коло, кінець
- Б) попри, біля, поза, для
- В) під, часом, поруч, ради
- Г) вздовж, край, по, поверх

63. У котрому з варіантів всі прийменники вторинні?

- А) край, коло, круг, кінець
- Б) поза, край, перед, літом
- В) при, про, до, від
- Г) поруч, задля, упродовж, працюючи

64. У котрому з варіантів всі прийменники первинні?

- А) поверх, коло, кінець, під
- Б) при, про, до, від
- В) надворі, попри, при, поза
- Г) по, біля, поза, ранком

65. У котрому з варіантів всі прийменники первинні?

- А) про, при, о, до
- Б) при, понад, край, для
- В) під, над, все, поруч
- Г) завдяки, всупереч, об, для

66. У котрому з варіантів всі прийменники вторинні?

- А) поруч, край, коло, поверх
- Б) понад, коштом, літом, попереду
- В) круг, понад, власноруч, бігом
- Г) той, всупереч, попри, поза

67. Прийменником називається:

А) самостійна частина мови, що служить для диференціації відмінкових форм іменника та інших іменних частин мови

Б) частина мови, що служить для диференціації відмінкових форм іменника та зв'язку слів у реченні

В) частина мови, що служить для поєднання відмінкових форм іменника та інших частин мови

Г) службова частина мови, що служить для диференціації відмінкових форм іменника та інших іменних частин мови

68. У реченні прийменник виконує синтаксичну функцію

А) підмета

Б) присудка

В) другорядного члена речення

Г) не виконує жодної синтаксичної функції

69. Найбільш уживаними є прийменники:

А) до, при, біля, на, за

Б) від, через, до, в, на

В) у, на, з, до, за

Г) в, на, до, перед, на

70. Виберіть варіант з усіма простими прийменниками:

А) край, коло, до, за

Б) поміж, попри, понад, з-понад

В) всупереч, вкрай, бігом, при

Г) про, над, вліво, наперекір

71. У котрому з варіантів всі прийменники складні?

А) обабіч, всупереч, наліво, понад

Б) коштом, замість, незважаючи на, попереду

В) всупереч, вкрай, бігом, при

Г) поміж, попри, понад, з-понад

72. У котрому з варіантів всі прийменники складні?

А) поверх, поміж, попри, з-за

Б) понад, поруч, задля, восени

В) шкода, позаду, наліво, кругом

Г) край, попід, з-поміж, з-поза

73.Тільки з родовим відмінком уживаються прийменники:

- А) у, в, до, за
- Б) без, біля, від, з-під
- В) ради, кругом, для, з
- Г) всупереч, зимою, радісно, о

74.3 яким відмінком уживається найбільше прийменників?

- А) називним
- Б) родовим
- В) давальним
- Г) орудним

75.3 яким відмінком не вживаються прийменники в українській мові?

- А) називним
- Б) родовим
- В) місцевим
- Г) орудним

76.3 яким відмінком української мови прийменники уживаються завжди?

- А) називним
- Б) родовим
- В) місцевим
- Г) орудним

77.Сполучником називається:

А) службове слово, за допомогою якого поєднуються частини мови

Б) слово, за допомогою якого поєднуються члени речень

В) службове слово, за допомогою якого розрізняються відмінкові форми слів

Г) службове слово, за допомогою якого поєднуються члени речень та частини складних речень.

78.У реченні сполучники виконують синтаксичну функцію:

- А) підмета
- Б) присудка

- В) другорядних членів речення
- Г) не виконують жодної

79. Сполучникам властиві граматичні категорії:

- А) вони мають рід, число, відмінок
- Б) вони не мають системи словозміни
- В) вони мають час, спосіб, число, рід, відмінок
- Г) вони мають тільки відмінок

80. У якому варіанті всі сполучники первинні:

- А) і, та, а, але
- Б) про, тому, як, щоб
- В) там, бо, не тільки, а й; а
- Г) чи, край, та, але

81. У якому варіанті всі сполучники первинні:

- А) якби, неначе, зате, проте
- Б) однак, чи то, ні, неначебто, щоб
- В) аби, ні, мовби, як
- Г) чи, бо, ні, а

82. У якому варіанті всі сполучники вторинні:

- А) якби, неначе, зате, проте
- Б) хоч, дарма що, якщо, не то
- В) щойно, і, до, проти, якщо
- Г) хай, незважаючи на те, що; аби, бо

83. У якому варіанті всі сполучники вторинні:

- А) якби, мов, зате, ніде
- Б) неначебто, що, якби, більше
- В) мовби, проте, або, якби
- Г) мало, для, щоб, з метою

84. У якому варіанті всі сполучники вторинні:

- А) гніватись, якби, задля, ради
- Б) щоби, якби, проте, неначе
- В) хоч, дарма що, якщо, не то
- Г) хай, незважаючи на те, що; аби, бо

85. Яке твердження стосується сполучника?

А) поєднує однорідні члени речення та частини складного речення

Б) оформляє залежність одного повнозначного слова від іншого

В) виконує словотворчу і формотворчу функції

Г) надає висловленню додаткової семантики

86. Яке твердження стосується прийменника?

А) поєднує однорідні члени речення

Б) служить для розрізнення відмінкових форм самостійних частин мови

В) виконує словотворчу функцію

Г) надає висловленню додаткової семантики

87. У котрому рядку всі слова належать до службових частин мови?

А) заради, ку-ку, ані, лишень, про те

Б) няв, з-поміж, чи не, аби, хто

В) наче, бодай, але, щоб, з-під

Г) з-поза, тому що, приблизно, авжеж, навколішки

88. У котрому рядку всі слова належать до службових частин мови?

А) окрім, заради, хоч, хіба, невже

Б) самий, незважаючи на, ради, чи... чи, і

В) крім, для, щоб, але, чийсь

Г) опріч, задля, щось, або, через те що

89. У котрому рядку всі слова належать до службових частин мови?

А) хоч, ледве не, уже, з-за, ледве-ледве

Б) як же, щоб, нібито, хай, ніхто

В) мов, як, крім, задля, але

Г) хіба, як-от, ні від кого, наче, колись-то

90. У котрому рядку всі сполучники порівняльні?

А) немовби, що, наче, хоч, неначе

Б) начебто, мов, немов, ніби, нібито

В) як, ледве, мов, наче, аби

Г) як, мов, оскільки, а, тому що

91. У котрому рядку всі сполучники сурядні?

- А) якщо, якби, щоб, неначе, для того щоб
- Б) проте, але, то-то, не тільки... а й, не так... як
- В) нібито, як, і, зате, ще й, дарма що
- Г) для того щоб, бо, однак, неначе, чи... чи

92. У котрому рядку всі сполучники підрядні?

- А) якщо, якби, однак, неначе
- Б) нібито, як, і, зате
- В) для того щоб, а, бо, також
- Г) тому що, як, щоб, аби

93. Яка самостійна частина мови є незмінюваною?

- А) прикметник
- Б) дієслово
- В) числівник
- Г) прислівник

94. У котрому рядку допущено помилку в правописі прийменників?

- А) внаслідок, з-за, з-поза, з-поміж, заради
- Б) поміж, окрім, навкруги, поруч з, із-за
- В) з-посеред, з-над, у зв'язку з, за винятком, з-попід
- Г) не зважаючи на, з метою, задля, посеред, з-поміж

95. У котрому рядку всі сполучники допустовості?

- А) щоб, аби, для того, щоб
- Б) як, що, мов, мовби, немов, немовби, наче
- В) тобто, себто, а саме, як-от, або
- Г) хоч, хай, нехай, правда, дарма що

96. Частки вживаються для:

- А) для надання слову чи реченню семантичних відтінків
- Б) для надання слову чи реченню емоційно-експресивних чи модальних значеннєвих відтінків
- В) для надання слову чи реченню семантичних, емоційно-експресивних чи модальних значеннєвих відтінків

Г) для надання слову чи реченню семантичних чи модальних відтінків

97. У котрому рядку всі частки утворені від прислівників?

- А) авжеж, атож, аякже, еге
- Б) саме, власне, точно, рівно
- В) навіть, вже, ж, же,
- Г) ось, так, тут, де, куди

98. У котрому рядку всі частки утворені від займенників?

- А) ось, так, тут, де, куди
- Б) воно, що, це, собі
- В) майже, мало не, трохи не, ледве не
- Г) точно, рівно, справді, дійсно

99. У котрому рядку всі частки утворені від сполучників?

- А) саме, власне, точно, рівно
- Б) навіть, вже, ж, же,
- В) і, та, також, а, але
- Г) точно, рівно, справді, дійсно

100. У котрому рядку всі частки фразові означальні?

- А) авжеж, атож, аякже, еге
- Б) ось, так, тут, де, куди
- В) і, та, також, а, але
- Г) майже, мало не, трохи не, ледве не

101. У котрому рядку частка -СЯ (-СЬ) має словотворче значення в усіх словах?

- А) боятися, хтось, котрийсь, крастися
- Б) взуватися, зробитися, кудись, яюсь
- В) братися, сміятися, цілуватися, яюсь
- Г) митися, боротися, обніматися, взуватися

102. У котрому рядку частка -СЯ (-СЬ) має словотворче значення в усіх словах?

- А) заплітатися, взуватися, цілуватися, одягатися
- Б) змішатися, котрийсь, знайомитися, сваритися
- В) якийсь, миритися, кохатися, пхатися

Г) десь, дивитися, боятися, кудись

103. У котрому рядку частка -СЯ (-СЬ) має формотворче значення в усіх словах?

- А) заплітатися, взуватися, цілуватися, одягатися
- Б) яюсь, кудись, прийматися, організуватися
- В) напрацюватися, помитися, десь, звідкись
- Г) краситися, провалитися, зареєструватися, хтось

104. У котрому рядку частка -СЯ (-СЬ) має формотворче значення в усіх словах?

- А) митися, боротися, обніматися, взуватися
- Б) боятися, хтось, котрийсь, крастися
- В) братися, сміятися, цілуватися, яюсь
- Г) десь, дивитися, боятися, кудись

105. У котрому рядку всі частки стверджувальні?

- А) авжеж, атож, аякже, еге
- Б) ось, так, тут, де, куди
- В) і, та, також, а, але
- Г) майже, мало не, трохи не, ледве не

106. У котрому рядку всі частки видільні?

- А) ось, так, тут, де, куди
- Б) тільки, лише, хоч, навіть
- В) майже, мало не, трохи не, ледве не
- Г) і, бо, навіть, собі

107. У котрому рядку всі слова належать до службових частин мови?

- А) хоч, ледве не, там, з-за, ледве-ледве
- Б) як же, щоб, нібито, хай, ніхто
- В) хіба, як-от, ні від кого, наче, колись-то
- Г) мов, як, крім, задля, але

108. Яке твердження стосується частки?

- А) поєднує однорідні члени речення
- Б) виконує словотворчу, формотворчу та комунікативну функції
- В) оформляє залежність одного повнозначного слова від іншого

Г) поєднує частини складного речення

109. У котрому рядку всі частки у складі інших слів пишуться через дефіс?

- А) таки /зробили, вдарили/ж/таки, ялось/то, коли /небудь
- Б) нарвали/б, наче/б, так/то, будь/як, те/ж
- В) такі/то, як/от, скиньте/но, розповідай/бо, взяв/таки
- Г) саме/це, навряд/чи, колись/то, та/й, аби /хто

110. У котрому рядку всі слова з часткою не пишуться окремо?

- А) не/веселий, не/мовля, не/мов, не /мовчати, не /можна
- Б) не /міг, не /має, не /зчутися, не /щастя, не/один
- В) не /дбалий, не/абияк, не/гайно, не/вірив, не /наче
- Г) не/треба, не/той, не /читаючи, не/виправлена учнем помилка

111. У котрому рядку всі слова вигуки?

- А) ой, геть, б, нехай, бодай
- Б) алло, цабе, фе, ой, марш
- В) би, хай, ой, годі, або
- Г) прощайте, ех, нехай, перепрошую, хоча

112. У котрому рядку всі вигуки вилевіявлення (спонукальні)?

- А) а!, е!, о!, у!, ай!, ей!, ой!; ах!, ох!, ех!
- Б) буде!, ну!, агов!, ба! ага!, агій!
- В) стоп!, рятуйте! Бувайте!, Будь ласка!
- Г) а!, е!, о!, у!, ай!, ей!, ой! ах!, ох!, ех!

113. У котрому рядку всі вигуки емоційні?

- А) Добрий день!, Доброго здоров'я!, ах!, ох!, ех!,,
- Б) а!, е!, о!, у!, ай!, ей!, ой! ах!, ох!, ех!
- В) гей!, гиля!, но-но!, киш!, а!, е!, о!
- Г) ба!; ага!, агій!, буде!, ну!, агов!

114. У котрому рядку всі слова належать до службових частин мови?

- А) з-поза, тому що, приблизно, авжеж, навколішки
- Б) заради, ку-ку, ані, лишень, про те
- В) няв, з-поміж, чи не, аби, хто
- Г) наче, бодай, але, щоб, з-під

115. У котрому рядку всі слова належать до звуконаслідувальних?

- А) ку-ку!, няв!, ой!, киць-киць!
- Б) гав!, муу!, бее!
- В) рох-рох!, Мее!, гиля!, на-на!
- Г) Но!, Ну!, ш-ш-ш!, Фу!

Програмові вимоги до екзамену

1. Словотвір як розділ мовознавства.
2. Морфема як мінімальна структурна одиниця слова. Варіанти морфем /морфи/. Кореневі й афіксальні морфеми.
3. Морфеми з вільним та зв'язаним значенням. Матеріально виражені і нульові морфеми.
4. Словотворчі засоби української мови /суфікси, префікси, інтерфікси, постфікси /афіксоїди/.
5. Поняття про похідну й непохідну основи. Твірна основа слова.
6. Способи словотворення в українській мові (загальна характеристика). Морфологічні способи словотворення: афіксація /суфіксація, префіксація, суфіксально-префіксальний спосіб/, безафіксний спосіб, основоскладання, аббревіація;
7. Способи словотворення, їх загальна характеристика. Неморфологічні: лексико-семантичний, лексико-граматичний, лексико-синтаксичний способи.
8. Морфологія та синтаксис як розділи граматики. Основні граматичні поняття: граматичне значення, граматична форма, граматична категорія. Граматичне значення слова у його відношенні до лексичного значення. Способи вираження граматичних значень слів. Засоби вираження граматичних значень слів.
9. Граматична форма слова. Граматична категорія. Система граматичних категорій української мови.
10. Частини мови та принципи їх виділення в українській мові. Повнозначні /самостійні/ та неповнозначні /службові/ частини мови. Вигуки як окремий розряд слів.
11. Іменник як частина мови. Значення іменника , його морфологічні ознаки і синтаксична роль.
12. Лексико-граматичні розряди іменників: власні, загальні назви;

іменники –назви істот і неістот; іменники з конкретним та абстрактним значенням.

13. Лексико-граматичні розряди іменників: збірні іменники, іменники з речовинним значенням, одиничні іменники.
14. Граматичні категорії іменника. Категорія роду іменника, її морфологічне, лексичне та синтаксичне вираження. Іменники спільного роду.
15. Категорія числа, її значення та граматичне вираження. Залишки форм двоїни в сучасній українській мові.
16. Категорія відмінка іменника. Відмінкова система сучасної української мови.
17. Поділ іменників на відміни. Іменники, що знаходяться поза відмінами. Відмінювання іменників першої відміни. Відмінювання іменників другої відміни.
18. Відмінювання іменників третьої відміни. Відмінювання іменників четвертої відміни.
19. Невідмінювані іменники. Відмінювання іменників, які мають тільки форму множини. Відмінювання іменників прикметникової форми.
20. Субстантивація.
21. Значення прикметника як частини мови. Специфіка граматичних категорій прикметника. Синтаксичні функції прикметника.
22. Семантичні розряди прикметників: якісні, відносні, присвійні прикметники. Перехід прикметників з розряду в розряд.
23. Якісні прикметники, їх ознаки. Ступені порівняння якісних прикметників. Якісні прикметники, які не утворюють ступенів порівняння.
24. Стягнені і нестягнені форми прикметників. Повні і короткі форми якісних прикметників. Походження повних і коротких форм прикметників.
25. Відносні прикметники. Присвійні прикметники.
26. Відмінювання прикметників . Прикметники твердої і м'якої групи. Відмінювання прикметників на -ЛИЦЬЙ.
27. Числівник як частина мови. Розмежування числівників та інших слів із значенням кількості. Морфологічні ознаки і синтаксична роль числівника.
28. Розряди числівників за значенням. Розряди числівників за будовою. Граматичні ознаки кількісних і порядкових числівників.

29. Відмінювання кількісних числівників. Відмінювання порядкових числівників.
30. Семантична, морфологічна і синтаксична своєрідність займенника. Групи займенників за співвідношенням з іншими частинами мови.
31. Розряди займенників за значенням.
32. Граматичні категорії та відмінювання займенників.
33. Проніміналізація.
34. Дієслово як частина мови. Морфологічні ознаки дієслова, його синтаксична роль.
35. Дієвідмінювані, відмінювані і незмінні форми дієслова. Неозначена форма /інфінітив/ як початкова форма дієслова.
36. Дві основи дієслова та їх роль в утворенні дієслівних форм.
37. Категорія виду дієслова. Видові пари дієслів. Способи творення видових пар. Дієслова, що не утворюють видових пар.
38. Категорія перехідності-неперехідності дієслова.
39. Категорія стану дієслова. Форми стану дієслова. Дієслова, що перебувають "поза станом".
40. Категорія особи дієслова. Безособові дієслова.
41. Категорія способу дієслова. Основні значення дійсного, умовного та наказового способу.
42. Категорія часу дієслова. Морфологічне вираження часових форм.
43. Особові форми теперішнього часу.
44. Дієвідмінювання: перша та друга дієвідміна дієслів. Особливості дієвідмінювання дієслів.
45. Архаїчні дієслова.
46. Особові форми майбутнього часу. Історична довідка про походження форм майбутнього часу.
47. Категорія роду дієслова. Родові форми минулого часу.
48. Родові й числові форми умовного способу дієслів. Наказовий спосіб дієслів та його граматичні форми.
49. Дієприкметник як дієслівна форма. Активні та пасивні дієприкметники, їх творення та вживання. Відмінювання дієприкметників. Перехід дієприкметників у прикметники та іменники.
50. Безособові форми на -НО. -ТО. Їх походження та вживання.
51. Дієприслівник як дієслівна форма. Ознаки дієслова та прислівника у дієприслівниках. Дієприслівники доконаного і

- недоконаного виду, їх творення та вживання. Перехід дієприслівників у прислівники.
52. Значення, морфологічні ознаки і синтаксичні функції прислівника. Розряди прислівників за значенням.
 53. Творення прислівників. Перехід прислівників у службові слова.
 54. Правопис прислівників.
 55. Предикативні прислівники /слова категорії стану/ та їх уживання у безособових реченнях.
 56. Службові слова, їх загальна характеристика та особливості. Прийменник. Поділ прийменників на групи за походженням. Морфологічний склад прийменників.
 57. Уживання прийменників з формами непрямих відмінків. Основні смислові, відтінки, які вносять прийменники у сполученні з відмінковими формами іменників.
 58. Сполучник як частина мови. Типи сполучників за морфологічним складом та вживанням.
 59. Сполучники сурядності та підрядності, їх різновиди. Правопис сполучників.
 60. Сполучні слова. Відмінності між сполучниками і сполучними словами.
 61. Значення часток. Функції часток. Класифікація часток. Фразові, словотворчі, формотворчі частки.
 62. Правопис часток. Правопис НЕ з різними частинами мови.
 63. Слово БУТИ у ролі зв'язки. Абстрактні та напівповновозначні зв'язки.
 64. Модальні слова як особливий розряд слів в українській мові. Розряди модальних слів. Синтаксична функція модальних слів.
 65. Специфіка вигука як частини мови. Класифікація вигуків за походженням та значенням. Звукослідувальні слова.

Формат паперу і частка аркуша 60×90 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Ум. друк. арк.8.75 Наклад 300 прим. Зам. в021058/20
Віддруковано з оригіналів автора.

Друкарня “Фоліант” 76000, м. Івано-Франківськ вул. Старозамкова,
2 www.foliant.if.ua e-mail: foliant.drukarnja@gmail.com
тел.-факс: +38(0342) 50-21-65
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія ІФ № 24 від 20.07.2014